

KONGL. MAJ:TS

Befallningshafvandes

uti

ELFSBORGS LÄN

till

KONGL. MAJ:T

i underdånighet afgifne

FEM-ÅRS-BERÄTTELSE,

för Åren 1827, 1828, 1829, 1830 och 1831.

STOCKHOLM,

Tryckt hos H. G. NORDSTRÖM, 1833.

INLEDNING TILL

Kongl. Maj:ts befallningshafvandes femårsberättelse för åren ... – Stockholm, 1823-1857.

Täckningsår: 1817/1821-1851/55.

Kungl. Maj:ts överståthållares i Stockholms stad och Kungl. Maj:ts befallningshavandes i Sveriges län till Kungl. Maj:t femårsberättelser. Vissa femårsperioder finns även tabellbilagor.

Berättelserna innehåller följande avdelningar:

- Länets allmänna beskaffenhet
- Innevånare
- Näringar
- Politisk författning
- Städer

Efterföljare:

Bidrag till Sveriges officiella statistik. H, Kungl. Maj:ts befallningshavandes femårsberättelser, jämte Sammandrag för åren ... på Nådigaste befallning utarbetad och utgivet av Statistiska centralbyrån. – Stockholm, 1863-1912. Täckningsår: 1856/60-1901/05 = N.F., [1]-10.

Kongl. Maj:ts Befallningshafvandes uti Elfsborgs Län till Kongl. Maj:t i underdånighet afgifne Fem-Års-berättelse, för Åren 1827, 1828, 1829, 1830 och 1831.

Digitaliserad av Statistiska centralbyrån (SCB).

Vid digitaliseringen har en innehållsförteckning skapats och lags till.

KONGL. MAJ:TS

Befallningshafvandes

uti

ELFSBORGS LÄN

till

KONGL. MAJ:T

i underdånighet afgifne

FEM-ÅRS-BERÄTTELSE,

för Åren 1827, 1828, 1829, 1830 och 1831.

STOCKHOLM,

Tryckt hos H. G. NORDSTRÖM, 1833.

INNEHÅLL

Underdånig berättelse

	Sid.
§. 1. Länets Allmänna Beskaffenhet.....	4.
§. 2. Invånare.....	5.
§. 3. Näringar.....	12.
a) Åkerbruk.....	12.
b) Boskapsskötsel.....	16.
c) Skogar.....	19.
d) Bergsrörelse.....	22.
e) Fabriker, Bruk och öfrige Näringar.....	24.
Sågverk och sågar.....	24.
Skeppshvarf.....	24.
Tegelbruk.....	24.
Pappersbruk.....	24.
Glasbruket.....	24.
Lerkärils- och Kakelugns-Fabrik.....	25.
Mechaniska Spinnerier.....	25.
Färgerier.....	25.
Blekeri.....	25.
Garfverier.....	25.
Kattstens-Stamp.....	25.
Valkar eller Vadmals-Stampar.....	25.
Pottaske-Calcinerings-Verk.....	25.
En Oljeqvarn.....	25.
Om Mjölqvarnarnes.....	25.
f) Binäringar.....	26.
Biskötsel.....	26.
Fiske.....	26.
Tjäru- och Beck-bränning.....	26.
Kohlning.....	26.
Körslor.....	26.

Tillverkning af Ylle-, Linne- och Bomulls- väfnad.....	26.
Läderberedning.....	27.
Trädarbeten.....	27.
Lie- och Skär-smide.....	27.
Timmermans- och Murare-Handtverket.....	27.
Sjöfart.....	28.
Handel.....	28.
Handtverkerier.....	29.
Land- och Vatten-Communicationerne.....	30.
§. 4. Politisk Författning.....	31.
a) Kammar-Verk.....	31.
b) Stats-Bidrag.....	34.
c) Politie.....	41.
§. 5. Städer.....	49.
a) Wenersborg.....	49.
b) Alingsås.....	53.
c) Borås.....	54.
d) Ulricøhamn.....	57.
e) Åmål.....	58.

Tabellbilaga

Tabell för Landet inom Elfsborgs Län

Tabell för Städerna inom Elfsborgs Län

Sammandrag öfver Mantals-Längderne uti Elfsborgs Län för

Åren 1828, 1829, 1830, 1831 och 1832, utvisande Folkmängden
vid slutet af hvarje nästföregående år eller

Calcul till utrönande af ungefärliga medel-värdet på

tillverkningarne vid de i Elfsborgs Län belägne Jern-Bruk och
Förädlings-Verk

Sammandrag öfver Elfsborgs Läns Markegångs-Taxor för
nedanskrifne år

*Underdånig Berättelse för åren 1827, 1828,
1829, 1830 och 1831; angående Elfsborgs
Läns tillstånd, synnerligen i Statistiskt och E-
conomiskt afseende.*

Inledning.

Elfsborgs Län, omfattande hela Dahls-land, som består af Fem Häradar med En Stad och Fyrtiotre Socknar, samt Westra och Södra delarne af Westergöthland, eller Tretton Häradar med Fyra Städer och Ett Hundrade-åttio Socknar, förutan åtskillige Socken-andelar i bägge Landskapen, hvilka tillhöra Socknar inom andre Län, — är vidare indeladt uti en Lagsaga med Sex Domsagor och uti Sex Fögderier med Tjugofem Länsmäns-District. Länet, gränsande i norr och nordost till Wermland och Norrige, i vester till Götheborgs och Bohus Län, i söder till Hallands Län samt i öster till Jönköpings och Skaraborgs Län, skall innehålla uti areal-vidd ungefärligen 120 qvadratmil, deraf sjöar, strömmar, träsk och kala bergsträckor anses upptaga omkring femtio, så att den jordyta som är odlad och möjelig af odling, eller är skogbeväxt och till skogsplantering tjenlig, samt för öfrigt har vegetation, torde svara närmast emot 70 qvadratmil. Denne beräkning af areal-rymden är grundad på Hermelinska Chartan och andra äldre Chartor: Enligt af Forsells nyare Charta öfver Skandinavien skall deremot Elfsborgs Läns areal-vidd endast uppgå till något öfver 114 qvadratmil, hvilket äfven torde vara det rätta, när den del af Wenern, som kallas Dahlbo-sjön, och eljest kan till Länet räknas, från beräkningen uteslutes.

§. 1. *Länets Allmänna Beskaffenhet.*

Tössbo och Wedbo Härad, som å Dahls-Land gränsa till Wermland, Norrige och Bohus Län, bestå af höga och skogrika bergsträckor, som emellan sig bilda större och mindre dalar, hvilka, i afseende på jordmänen, äro af ganska skiljaktig beskaffenhet. Till större delen utgöres marken af sandjord, på några ställen blandad med Lera, undantagande Tössö Pastorat, hvarest lermylla är rådande jordarten; men i synnerhet emot Norrska gränsen är jordmänen svag och föga bördig. Wahlbo Härad, som å vestra sidan stöter till Bohus Län, är nästan äfvenså bergbundet, som förstnämnde Härad, likväl med bättre jordmån, deri lermylla ofta förekommer; hvaremot öfrige delen af Dahls-Land, utgörande Nordahls och Sundahls Härad, har i det mästa en jemn och slät belägenhet, vidlyftiga åkerfält, samt god och bördig jordmån, hufvudsakeligen bestående af Lermylla. Sjön Wenern begränsar Dahls-Land å nordöstra sidan, i hela sträckningen från Wermlands Läns gräns till Wenersborgs Stad, och utom dess finnas många andre större och mindre Sjöar, bland hvilka stora Lee utmed Norrska gränsen, och de vatteudrag som förena den med Wenern, i synnerhet förtjena att anmärkas: Landet är för öfrigt, i alla riktningar, genomskuret af åar och bäckar, de flesta med aflopp åt Wenern. —

I Westergöthland är den Landsträcka som börjas vid Wenern, innesluter Halle och Hunneberg och sedan omgifver eller tillgränsar Götha Elf, utgörande Wäne, Flundre och Ahle Härad, både vacker och fruktbar: rådande jordmänen är här ömsom lera och svartmylla; men, i den mån Landskapet aflägsnar sig från Elfven och i synnerhet ju mera det närmar sig gränserne af Halland och Småland, blifva jordarterne sämre och svagare. Inom Bjerke, Wedtle och Kullings Härad träffas likväl ännu flere fruktbara trakter, med mer och mindre god lera och lermylla; men i Gäseneds Härad, som är sandigt och stembundet, äfvensom i Redvägs Härad, hvilket närmar sig denna beskaffenhet, finnas sådane bättre jordarter mera sällan och endast såsom undantag; utan består rådande jordmänen derstädes, så väl som uti Åbs, Kinds, Marks, Wedens och Bollebygds Härad, af så kallad mjäle eller mojord och sandblandad mylla, som i allmänhet gifver mindre lönande afkastning, ehuru af-

ven inom desse Härad, synnerligen uti Marks, åtskillige trakter finnas med bördigare jordmån. Delar af Wäne, Bjerke och Kullings Härad, Gäseneds Härad och en del af Redvägs Härad, kunna räknas för slättland, fastän sins emellan mycket olika; hvaremot det öfriga af Westgötha Landskapet är bergigt och skogbeväxt samt delvis starkt couperadt och i fördjupningar uppfyllt med sjöar, kärr och mossar, som finna afflopp genom en mängd åar och bäckar, antingen åt Wenern och Götha Elf, eller åt Nordsjön och Cattegat.

Elfsborgs Län, som, i dess längsta utsträckning från Norrskas gränsen i nordvest, till gränssorne af Halland och Småland i sydost, håller öfver 30 mil, företer således stora skiljaktigheter i fysikaliskt afseende och naturliga förmåner; men der saknas likväl icke inom något Härad, helt och hållet, hvarken jordmån för ett nödtorftigt åkerbruk, skog för husbehof, eller vattendrag för nyttiga inrättningar.

Ibland ovanliga naturhändelser, under nu ifrågavarande qvinqvennum, må nämnas tvenne jordskalf, som blifvit observerade år 1830, i Januarii och April månader, inom åtskillige delar af Länet, bägge i riktningar ifrån söder till norr.

§. 2. *Invånare.*

Folkmängden i Länet utgjorde vid slutet af förra qvinqvennum, enligt de år 1826 hållne Mantalsskrifningar för 1827, 184,900 personer, och har sedermera, jemlikt de vid slutet af hvarje år för rättade Mantalsskrifningarne för påföljande året, funnits utgöra, enligt bilagde Sammandrag:

År 1827	.	.	.	186,591	
1828	.	.	.	189,445	
1829	.	.	.	191,643	
1830	.	.	.	193,780	
1831	.	.	.	195,210	
nemligen: på Landsbygden bosatte,	186,864
och i Städerna boende	8,406
samt af dessa alla:					

Skattdragande, af Mankön	47,088	
— — Qvinkön	<u>49,001</u>	96,089

Skattfrie, af Mankön . .	47,963
— — Qvinkön . .	51,158
	<u>99,121</u>

Under loppet af detta Qvinquennium har således folkmängden årligen varit i tilltagande, samt på det hela blifvit ökad med 10,310 personer. Näst grundorsaken, eller den obegränsade propagationsförmåga, som tillhör släktet, då yttre hinder icke motarbete utvecklingen deraf, torde medlen, som under ifrågavarande fem år egentligen bidragit till folkökningen på Landsbygden, böra sökas uti Allmogens stigande omtanka vid jordbruks-skötseln och tilltagande håg för nya odlingar, hvilket åter gifvit anledning till många hemmans klyfningar och afsöndringar af jord från hemman, samt till anläggande af jordtorp och andra små lägenheter, som alla lemnat åtminstone tillfälle för nya bosättningar, jemte något, fastän stundom allt för ringa, bidrag till uppehälle för nya hushåll. — Således har starkaste tillökningen i folkmängden verkligen ägt rum på södra Dahls-Land hvarest äfven desse medel blifvit mest och ända till öfverdrift använda. — Det serskilta hinder mot folkökningen, som för detta ej sällan uppstått af härjande smittkoppor, har dessutom nu mera upphört, sedan vaccinationen, kommen i jemn gång, vunnit förtroende ibland folket; och hälsovårds-anstalterne i öfrigt, ehuru otillräckelige de än må vara för från Städerna aflägsne Landsorter, kunna likväl, jemte Lazarets- och Kurhus-Inrättningarne, derigenom veneriska smittans och andre likartade sjukdomars utbredande förekommes, med skäl räknas ibland medel som undanrödja hindren för folkmängdens tillväxt; hvarförutan folkökningen under ifrågavarande tid icke varit hämmad af mera allmänt gångbara, dödande farsoter.

Folkstockens ökade antal, ehuru i och för sig sjelf betydligt, understiger dock vida tillökningen förra qvinquennium, utgörande då 21,980 personer. Ordsaken åter härtill måste väl till någon del sökas uti foljderne af 1826 och 1830 årens missväxter, samt derigenom hindrade giftermål och, må hända, ökad mortalitet under åren 1827 och 1831; men det synes annars höra till naturens ordning, att, i samma mån som nativiteten under en viss period varit utomordentelig, måste den under en påföljande blifva minskad, intill dess de öfver vanligheten tillkomne barnen hunnit manbarhetsåldren, då folkökningen i än större proportion kan tilltaga, om yttre hinder

icke motverka öfverdriften deraf; och sådane lära här icke uteblifva, i så måtto, att, sedan erfarenheten under hårda år hunnit undervisa jordägare om vådan att tillåta bosättningar uti Backstugor och Inhyyses-torp samt på obetydliga jordlotter, mera varsamhet härutinnan skall framdeles iakttagas, hvilket äfven torde böra genom författningar inskräpas. — Man kan väl icke misskänna det stora och välgörande inflytande, potatoes-odlingen haft till födoämnenas ökande och följakteligen äfven på den besuttne folkmängdens tillväxt; men beräkningen att lefva nästan ensamt på afkastningen af en potatoes-täppa, eller någre potatoes-land, har emedertid åstadkommit många lättsinniga bosättningar af fattiga hushåll med talrik afföda, som ej sällan, jemte föräldrarne, ligger samhället till last; och man kan derföre just icke beklaga ett samhälles tillstånd, som skulle förminska detta onda, om än folkökningen tillika något förminskades, emot hvad den varit under dess starkaste progression. Detta sednare är likväl icke någon nödvändig följd så länge jorden, riktigt fördelad och bättre häfdad, kan, i bredd med nya binäringar, lemna uppehälle åt ett ökad antal inbyggare.

De finnas, som påstå att folkets fysiska styrka i sednare tider aftagit, och uppgifva såsom orsak dertill dels öfverflödigt njutning af bränvin, dels det omåttliga bruket af potatoes såsom födoämne, emedan man tror sig hafva märkt att befolkningen mera degenererat i trakter och bland den class som hufvudsakligen lefver af denna växt. För min del kan jag dock icke antaga sjelfva påståendet äga grund såsom regel, enär det hänföres till de under sistförflutne 25 åren födde; utan har jag tvärtom flere anledningar, hemtade jemväl från erfarenheten vid Bevärings-mönstringarne, att anse det samma oriktigt. Men undantag från detta omdöme måste jag likväl medgifva, dels för de lyckligtvis ännu sällsporade fall då ungdomen dageligen och öfverflödigt nyttjar bränvin, dels ock för den ofvanomförmälte yngre population, som, tillkommen efter i Backstugor och inhyses bosatte hjonelag, blifvit uppfödd under fattigdom och brist, ehuru jag tror att dennes svaghet icke kan tillskrifvas någon potatoes-växtens skadeliga verkan såsom födoämne, utan fasthållre föräldrarnes felslagne beräkning att häraf subsistera, derigenom nöd samt economiskt och fysiskt förfall flerstädes blifvit följden. — Här, såsom i andre Rikets Landskap, förhåller det sig eljest så, att

Bergs- och Skogs-trakternes inbyggare äro i allmänhet resligare och starkare än Slättbyggdernes: visse delar af Kinds, Marks, Åhs och Byllebygds Härader bebos i synnerhet af en storväxt folkstam, som ibland annat lemna goda Soldater.

Folkets lynne och bildning måste, uti ett Län af så betydlig storlek, och der naturen antyder så olika föremål för verksamheten, framte många skiljaktigheter. Öfverallt är likväl laglydnad ett utmärkande drag; och äfvenså träffas allestädes spår af det sunda förstånd, den öppna redlighet och den fosterlandskänsla, som alltid utmärkt Svenska allmogen. Ungdomens bildning i allmänhet, fortgående såsom af ålder under Prästerskapets allmänna tillsyn och Föräldrars närmare ledning, med tillhjälp merendels af mindre bildade personer, som utan annan kallelse än egna behovet, egna sig dertill, bär visserligen stämpeln af tillfällighet och kan icke vara annat än ofullkomlig; men ungdomens sedlighet, djupt rotad uti national-lynnets och befastad af Religions-undervisningen, synes vara på en högre ståndpunkt. Bränvinets öfverflödiga bruk, — det onda som i synnerhet bidrager till osedlighet och brottsliga företag, kanske mera ibland äldre och yngre, är den stötesten som behöfver och efter möjligheten bör undanröjas. Men, ehuru författningarne emot detta missbruk icke kunna fränkännas den verkan, att tillbakahålla oordningar på offentliga ställen och vid allmänna sammankomster, torde det likväl vara tvifvelaktigt, om böjelsen att omåttligt njuta af bränvin står att utrota annorledes, än genom förbättrade undervisnings-anstalter för det uppväxande släktet, hvarigenom detta kan ingifvas begrepp om andre och ädlare njutningar. — Förhållandet under de bägge sistförflutne åren, att räkna från 1830 års fetslagne och till 1832 års ymniga skörd, — då det var sällsynt att se någon person öfverlastad af starka drycker, åtminstone vid allmänna tillfällen, — synes eljest antyda, att äfven ett yttre verksamt medel finnes emot dryckenskapslasten, nemligen: knapp tillgång med högt pris på bränvin; och detta så mycket hållre, som öfverflödigt tillgång och lågt pris på varan redan nu visar ett förderligt inslytande till motsatsen.

Då man undantager Dahls-Land, der allmogen ännu saknar händighet i slöjder, framvisa öfrige delar af Länet åtskillige slag af slöjd-

slöjdfärdighet och stundom af verkelig konstfärdighet, så att slöjdarors förfärdigande till afsalu på många ställen af landsbygden utgör en för orten vigtig binäring, oundgänglig såsom beståndsdel till folkstockens underhållande, jemte det svagare jordbruket; och inträffar detta förhållande synnerligast uti Häraderna omkring Borås och Uricæhamn, derifrån varornes afsättning befordras genom Gårdfarihandeln: Inom dessa trakter, hvarest mycken flit och idoghet råder, är ock välmågan mest allmän, och träffas ej sällan verkelig förmögenhet hos allmogen, fastän det ena och andra icke eller saknas uti Länets öfrige delar. Den intill Norrige närmast gränsande delen af Dahls-Land, som på svaga och ofruktbara hemman hyser talrik befolkning, utgör måhända skarpaste undantaget från regeln, i synnerhet sedan rörelsen med Skogseffecter nu mera, efter skogarnes aftagande, icke så jemnt och tillräckeligt som förr, fyller bristen i jordens afkastning; och folket kan här således endast bestå vid det mest tarfliga och sparsamma lefnadssätt. Uti Westergöthland må äfven, jemte Wedens och Bollebygds Härad, som hafva sandig och bergbunden jordmån samt inskränkta binäringar, till undantagen räknas Gäseneds Härad, såsom af naturen serdeles missgynnadt, då det i allmänhet har svag och ofruktbar jordmån, lider brist på skog och är afsides beläget för trafik; men lefnadssättet är sparsamt, och under sednare tider har i sistnämnde Härad, likasom i de närgränsande Wedens och Kullings, utvecklats sig en ny näringsgren, som mycket bidrager till invånarnes bestånd, nemligen: odling af pota-
toes och denna växts förvandlande till bränvin.

Arbetare vid jordbruket och öfrige näringar saknas icke uti någon del af Länets; men de betalas olika, efter tillgång och behof inom hvarje ort. Dagsverklönerne variera således betydligt, till exempel emellan 10 sk. 8 r. och 24 sk. B:co för karldagsverke samt 8 och 16 sk. B:co för qvinsdagsverke, sommartiden på egen kost: för öfrigt upplyser närlagde utdrag af Markegångs-taxorne huru de i allmänhet varit stadgade. Tjenstehjons löner, underkastade en jemförlig variation orterne emellan, äro från 10 R:dr till 33 $\frac{1}{3}$ R:dr B:co årligen för en Dräng och 4 R:dr till 13 $\frac{1}{3}$ R:dr B:co årligen för en Piga, förutan städja och visse beklädnads-persedlar, som vanligen betingas jemte lönen, och uppgå i värde till 10 à 13 $\frac{1}{3}$ R:dr

för Drängen och 6 à 8 R:dr för Pigan, hvarförutan Husbonden merendels erlägger tjenstehjonets Krono-utskylder. — Uti Städerna förhåller sig både dagsverkarens och tjenstehjons contanta aflöning något högre, relativt till landsorten deromkring; dock öfverstiga de sällan hvad här ofvan är högst uppgifvit. Men hvad som i denna fråga förtjenar serskildt anmärkas, är den för jordbrukaren missgynnande omständighet, att dagsverks- och i synnerhet tjenstehjons-lönerne, något fallande i svaga eller missväxtår, stiga öfver vanligheten vid goda skördar, då ett ringare pris och trög afsättning på jordbrukets produkter ofta sätta husbonden i förlägenhet om penningar att afbörda sig denna utgift: Botemedel mot denna olägenhet, som annars synes ligga i naturen af förhållanden emellan arbetaren och den honom behöfver, lärer till någon del endast kunna finnas uti antagandet af jordtorpare, med bestämd arbetskyldighet alla år; och detta synes äfven allmogen hafva börjat inse, emedan omtänksamma Bönder, med större eller vidsträcktare hemmansdelar, nu, mera än förr, inrätta sig efter sådan grundsats.

Om och huruvida ibland folket, härmed menadt hemmansbrukande allmogen, välståndet under ifrågavarande qvingvennium aftagit eller tilltagit, eller ock förblifver oförändradt, är en alltför svår uppgift att riktigt lösa, emedan bestämd ståndpunkt saknas, hvarifrån jembforelsen skulle utgå. — Likväl, om man, för att härutinnan våga ett omdöme, vill åsidosätta tillfällige omständigheter och locala förhållanden, som för viss tid eller för visse orter göra mer eller mindre skarpt teknade undantag, torde man, då det är gifvet och oemotsägligt att folket i allmänhet, oberäknadt Backstugesittare, Inhysehjon och andre dylike utan säkert näringsfång, bor sundare och rymligare, njuter bättre föda och kläder sig bättre än förr, kunna och böra antaga att, i sednare tider, tillgångarne för folkmassans fysiska bestånd vunnit progressiv förkofran, eller att välmågan hos allmogen i sjelfva verket tilltagit; och söker man ytterligare bevis för denna sats, så lærer det finnas uti ett factum som, åtminstone här i Länet, fortfarande visat sig, synnerligen under de sistförflutne Tjugofem åren, nemligen: att af Säterier, Rå- och Rörs-hemman samt Frälse-hemman, andre Egendomar oberäknade, som under tiden ombytt Egare, mångfaldige genom köp öfvergått, antingen hela eller styckade, uti allmogens händer.

Men då, å ena sidan, dessa bevis, jemte den betydliga folkökningen, uppenbart vittna om tillväxt i landets krafter, måste å andra sidan medgifvas att tillfällige hinder emot desse krafter fulla utveckling både funnits och finnas. Att mindre vigtiga näringsgrenar aftyna eller försvinna, under det andre tilltaga eller nya uppstå, hörer till tingens natur och inträffar i alla tidehvarf: Frågan förändrar dock utseende när den angår landets hufvudnärningar; och hvad som i synnerhet är egnadt att, med afseende härpå, väcka serskild uppmärksamhet, synes för närvarande vara: Jordbrukets ställning i hänseende till den stora fluctuation i spanmålens pris, som de sednare åren, före, under och efter 1826 och 1830 årens missväxter, ägt rum, hålst som detta ofta, vid goda år, åtföljes af stor svårighet för jordbrukaren att äfven till det lägre värde som då existerar, förvandla sitt spanmåls-öfverskott i penningar, till godtgörande af skatter, räntor och lånspanmåls-skulder, med mera. Allmännare penninge-förlägenhet måste i och för sig sjelf blifva, och är jemväl, närmaste följden häraf; men att utreda i hvad mån samma förlägenhet tillika må hafva andra orsaker, lärer i nåder anses icke vara föremål för denna underdåniga Berättelse. — Den gissning torde likväl kunna vågas, att osäkerheten i myntförhållanden, hvilken försvagat crediten man och man emellan, och obeständigheten i vissa hushållnings-anstalter, som närmast hafva inflytande på spanmålshandeln, äro att räkna bland dessa orsaker.

Man har ännu alltför få och osäkra uppgifter om inkomsten af Länets alla Näringsgrenar, och om Invånarnes samfällta utgifter, till så vidt de stanna utom Länet, för att ens försöka en beräkning deröfver, till utredande af balancen och huruvida den slutar sig årligen med öfverskott eller brist; men det är sannolikt, att en slik beräkning icke skulle slå ut till Länets fördel under ifrågavarande qvinnium; ty, när under åren 1827 och 1831 det ytterst nödvändiga spanmålsbehovet måst fyllas genom inköp från andre Län och orter, till dubbelt pris emot vanligheten, uppkommer endast härigenom förhöjde utgifter af åtminstone En Million Riksdaler Banco tillhoppa, för hvilket belopp Länets binärningar, fastän ej minskade under desse år, icke kunnat lemna motsvarande inkomst, hvaraf åter följer att summan utgått af behållningen från lyckligare år, eller ännu graverar Länet såsom skuld, hvilket sednare är fallet med omkring

120,000 R:dr undsättningsskulder till Stats-Cassan. Utsökningsmålen vid Lands-Canzliet hafva under sådana omständigheter varit flere än förr, men de visa sig lyckligtvis redan i aftagande, från innevarande års början, och man är befogad antaga, att det fördelaktiga priset på Landtmanna-producter efter förlidne årets skörd, och den ymniga tillgången derpå efter den goda skörden i år, skola fortfarande bidraga att minska hos allmogen förlägenheten efter penningar.

§. 3. *Näringsar.*

a) *Åkerbruk.* För Länet i det hela kan Åkerbruket, betraktadt såsom särskild näring, anses vara den som frambringar högsta värdesproducten, fastän trakter finnas der andre näringsgrenar härutinnan tillä.

Inom Södra Dahls-Land och den tillgränsande Norra delen af Westergöthland, samt delvis äfven på Norra Dahls-Land, till så vidt Invånarne grunda deras bestånd på Åkerbruk, har, vid större Egendomar och hos jordbrukande Ståndspersoner, vaxelbruk blifvit nästan allmänt antaget; och detta brukningssätt vinner alltmera framgång äfven ibland allmogen, som redan ombyter med odling af säd- och foder-växter på öppna åkerjorden. Vanligen trädes i dessa trakter en fjerdedel eller en femtedel af åkern och det öfriga besås med Höst- och Vår-hvete till omkring $\frac{2}{100}$ -delar, Höst och Vår Råg 12, Korn 6, Hafre 50, Blandkorn 6, Ärtor 2 och Potatoes 24 sådana delar. Hafre är således ännu hufvudsädet, men detta ökas icke mera på odaljorden, utan uttränges snarare der något af Råg och Potatoes, hvaremot nyodlingar merendels besås med Hafre. — I den del af Westergöthland, som närmast tillgränsar Götha Elf, är brukningssättet i så måtto skiljagtigt, att der sås mindre af Hafre, men mera Ärtor och Korn, samt dessutom Bönor till betydlig proportion. Invånarne uti de till Länet hörande Södra Häraderna af Westergöthland fortfara deremot allmänt med det af ålder brukliga Ensädet, undantagande någre Ståndspersoner, som begagna trädning och vaxelbruk, då vanligen trefjerdedelar af jorden besås, $\frac{1}{4}$ med Larsmässo-Råg och hälften med Korn, Blandkorn, Hafre och Potatoes. Annars nyttjas i dessa trakter föga höstutsäde, utan besås öppna åkerjorden helt och hållet med Vårsäd, bestående af något Råg, till en

ungefärlig tiondedel, af ganska litet Korn och Ärtor, men hufvudsakligen af Blandsäd och Hafre, samt för öfrigt af Potatoes, som alltmera tager öfverhand; och måste, utan tvifvel, orsaken till detta allmänast antagna brukningssättet, med ensäde, sökas dels uti den till åker användbara jordens inskränkta rymd och dels uti dess magra beskaffenhet, som gör den mindre tjenlig för annat, än svagare sädesslag.

Lin trifves öfverallt i Länet och odlas jemväl på de flesta orter till husbehof; men inom Marks Härad skötes odlingen och beredningen af denna växt i stort och med omsorg, samt tillverkas deraf väfnader till betydligt afsalu. Hampa odlas endast på spridda ställen och i ringare skala; så att afkomsten icke fyller Länets behof. Humla odlas åter mera allmänt till husbehof och på åtskillige ställen jemväl till afsalu, hvilket sednare i synnerhet äger rum i Hesselskogs och Dahlskogs Socknar på Dahls-Land, samt i Kinds Härad af Westergöthland, derifrån afsättningen till andre orter är betydlig. Kummin växer i åtskillige trakter sjelfsådd på ångarne, och skördas å Dahls-Land äfven till afyttring utom orten. Rofvor, Morötter, Kålrötter och Kålsorter odlas öfverallt af Allmogen, till husbehof, och fruktträd träffas stundom äfven vid Allmogens gårdar; men finare trädgårdsväxter och större fruktträds-planteringar finnas i allmänhet endast vid Ståndspersoners Egendomar. Inom de Socknar af Länet som gränsa nära intill Göteborg, äro ställen der trädgårdsskötseln drifves såsom näringsfång.

I frågan om antagne nya metoder vid jordbruksskötseln, eller nya inrättningar till arbetskrafters besparande dervid, må nämnas att, egentligen på Dahls-Land, har Engelska slåhacknings- och jordbrännings-metoden, som funnits ofta förstöra matjorden, lemnat rum för ett annat odlingssätt med bränning efter plog, sålunda, att blott en plogskifva i hvarje åkerteg sönderskäres, uppställes och brännes, hvilket sätt besparar arbete och förtär mindre af matjorden, men befordrar ändock bördigheten. Användandet af granris, i stället för spillning, vid potatoes-planteringen är jemväl ett i sednare åren uppfunnet hjälpemedel, som efter hand allt mera antages. Nya redskap för jordens häfd äro deremot icke antagne; men de vanliga, ploget och harfvan, bringas af hvarje omtänksam jordbrukare i det skick att jordens redning dermed kan åstadkommas. Undantagande

Trösk-Machiner och Väder-Harpor till säds rengöring, hvilka vid större Egendomar begagnas, hafva mekaniska inrättningar, till besparande af arbetskraft, icke eller kommit i allmänare bruk.

Till så vidt det i allmänhet låter bestämma sig, kan man antaga vanliga sänings-tiderna vara: för Vår-utsädet efter medlet eller emot slutet af April och första dagarne af Maji, samt för Höst-utsädet medlet och slutet af Augusti samt början af September; och infaller skördetiden vanligast närmare början af Augusti samt räcker in i början och emot medlet af September månad. Afvikelserne måste dock vara många uti ett Län med så vidsträckt läge och så skiljagtige natur-förhållanden.

Vid medelmåttig skörd är spanmålsproductionen uti de förut anmärkte delarne af Länets, hvarest Åkerbruk utgör folkets hufvud-näring, mera än tillräcklig för behofvet inom hvarje ort, så att femtedelen, eller kanske fjerdedelen, kan anses gå till afsalu utom orten, eller utom Länets. I Länets öfrige delar och synnerligast uti vissa Socknar af Norra Dahls-Land, närmast Norrska gränsen, samt i de sydliga trakter som omgifva Borås och Ulricæhamn, eller tillstöta, svarar deremot Spanmåls-productionen, äfven vid den rikaste skörd, icke på långt när emot consumptionen, utan måste skillnaden för behofvets fyllande tagas ifrån andra orter; och sker detta vanligen, i förstnämnde norra trakt, från Norrige någon gång, men annars från nedra Dahls-Land, samt uti sistnämnde södra trakter från Götheborg, Halland och Skaraborgs Län, ifrån hvilket sednare till-förseln på Borås torg i synnerhet är betydlig; hvarförutan Kinds och Redvägs Häraders Invånare under sednare åren börjat inköpa mycket af Spanmål från Östergöthland, som hålles till salu i Jönköping. — Vill man för Elfsborgs Län, öfver hufvud, jemföra Spanmåls-productionen emot consumptionen, så blifver resultatet, att årligen större quantiteter spanmål behöfva tillföras Länets från andre Län och orter, ehuru, genom åkerbrukets tilltagande och den utvidgade potatoes-odlingen, behofvet är mycket förminskadt emot hvad det annars, vid en starkt ökad befolkning, skulle vara. Genom approximation är utränt, att vid knapp skörd utgör hela behofvet af till-försel från andra Län och orter omkring 100,000 tunnor Spanmål, men vid missväxt vida derutöfver, ända till 150 à 160,000 tunnor och mera.

Jemte de orsaker till jordbrukets tillväxt som i 2. §. äro angifne, ibland medlen hvarigenom äfven folkökningen fortgått, kan man icke fränkänna en mera utbredd kunskap om bättre metoder vid jordbruks-skötseln stort inflytande; och bör anmärkas att förtjensten häraf tillhör jordbrukande ståndspersoner, med upplysning och nit för yrket, hvilka härutinnan gifvit exempel, — det enda som i dylik fråga verkar directe på allmogens öfvertygelse: Hushållnings-Sällskapets bemödande, att genom belöningar uppmuntra allmogen till en ändamålsenligare jordens indelning och brukning, har dock något medverkat för detta ändamål. Säsom bidragande orsak kan äfven nämnas den ökade hågen för ägoskiften, skogs- och utmarks-delningar samt andre sådane företag, som lemna hvarje jordbrukare för sig mera frihet och bättre utrymme, att efter egen erfarenhet sköta sitt jordbruk; hvarförutan Odlings-Länen på vissa ställen kraftigt medverkat till oländig marks uppbyggnad och odlande; och sluteligen må man icke förtiga den omvårdnad, en upplyst Regering i sednare tider egnat åt jordbruket, genom skyddande Författningar, som antingen undanröjt directa hinder för jordbruknäringens uppkomst, eller lindrat och afskaffat vissa betungande sätt att utgöra beskattningen. Intrycket, sålunda gifvit till än större utveckling, försvagas måhända endast af ett verkeligt hinder; men detta, bristande afsättning på den öfverflödiga spanmåls-productionen inom hvarje jordbrukstrakt, är dock det svåraste att afhjälpa uti ett land der stora städer saknas, der invånarne i de små, äfvensom i Bergslagsorterna, sjelfve till stor del äro spanmåls-producenter, och der ett utvidgadt fabriks-system icke finnes, eller lätteligen torde kunna införas. Man kan likväl icke skäligen påstå, att spanmålspriserne varit efter goda eller medelmåttige skördar de sednare åren serdeles låga, annorlunda än i jemförelse med priserne efter missväxter; och detta förhållande, som egenteligen bevisar att de då af omständigheterna högt uppstegras, tyckes uti ett vidsträckt Rike, med under vintermånaderne afbruten vatten-communication, ligga så djupt i sjelfva sakens natur, att det väl icke kan ändras, om än till någon del genom tjenlige författningar corrigeras.

I så beskaffad ställning kan bränvins-bränningen, betraktad säsom vehikel till åkerbruket, jemväl anses vara ett ofta nyttigt correctiv emot spanmåls-förråders hopande, till en större olägenhet

för producenterne. Att jordbruksnäringen nu ganska mycket beror af brännings-rättighetens fria utöfning måste dessutom medgifvas; och till exempel härpå kan för detta Län i synnerhet åberopas förhållandet inom Wedtle, Kullings, Gäseneds och Wedens Härad, hvarest allmogen i sednare tider företagit sig att, på en för öfrigt nog otacksam jord, odla potatoes i stort och deraf tillverka bränvin, som afsättes på andre orter med betydlig vinst för Häradernes annars vanlottade jordbrukare, och till ej ringa lättnad för dem vid Krono-utskyldernes godtgörande. En annan och vigtig fråga är: om icke den såkallade husbehofs-bränningen, som begagnas här i Länet med öfver 14,000 pannor, — och i hvilken utsträckt brännings-rättighet man tvifvelsutan igenfinner grundorsaken till den benägenhet för dryckenskap, som alltför ofta uppenbarar sig äfven hos den uppväxande generationen, — kunde till allmän bättnad utbytas mot en med högre afgifter belagd fabriksmässig bränning, i större verk, derigenom bränvinet kunde hållas uppe i ett någorlunda högt och jemnt pris, samt tillgången på denna vara såmedelst inskränkas, — det enda säkra medel erfarenheten gifver vid handen såsom verkamt emot dryckenskapslasten, hvilken, ehuru icke så utbredd, som mängen i sednare tid skildrat den, likväl är det nog för att väcka Lagstiftarens uppmärksamhet och omsorg, till det ondas förqväfvande.

b) *Boskapsskötsel* utgör, äfven då den betraktas skiljd från Åkerbruk, en hufvudsaklig beståndsdel af Folknäringen. Uti de delar af Länet hvarest Åkerbruket är i mästa flor, nemligen: på slättbyggden af Dahls-Land och uti tillgränsande trakter af Westergöthland, har detta öfvervigtet; men på norra och vestra Dahl samt i andra trakter af Westergöthland, synnerligen Kinds Härad, håller Boskapsskötseln snarare jemvigt med Åkerbruket och lemnar, utöfver husbehofvet, mer eller mindre betydlig afkastning till afsalu.

På Dahls-Land äro ängarne i allmänhet bördiga, hufvudsakligen naturliga och öfver hufvud svarande emot åkern, samt har den couperade delen af landet, i synnerhet, förmonen af godt och tillräckligt sommarbete. Ängsculturen försummas dessutom icke, och användes dervid merendels Klöfver- och Thimothei-utsäde; men, äfven utan utsäde frön, underhålles gräsväxten af vild klöfver och
 andre

andre tjenlige foderslag, när igenläggningen sker efter väl häfdat åker. Inom Westergöthland är ängsodlingen mindre utbredd, och föga använd uti de södra trakterne, som likväl delvis hafva goda fodertillgångar från naturlige ängar: Tillräckligt sommarbete finnes der nästan allmänt.

Horn-Boskapen på Dahls-Land är i allmänhet af litet, men godt, inhemskt slag, som tilltager i godhet med ängsculturens utvidgande. — Uti Westergöthland, der Boskaps-kreaturen oftare inköpas från äldre orter, äro slagen mera blandade och sinsemellan skiljaktige, likväl i allmänhet icke stora, fastän stundom ganska goda. Till racens förädling, eller fortplantning af bättre racer, har i intetdera af Landskapen något blifvit tillgjordt, annorlunda än såsom undantag af jordbrukande Ståndspersoner, hvilka mellanåt forskaffat sig större och bättre stamrace från andre orter: Oxar användas vid jordbruket och till kortare körslor, i alla delar af Länet, samt på några ställen jemväl till mera långväga förslingar. Endast under Höst-, Vinter- och Vår-månaderne, eller så länge marken är frusen eller betäckt af snö och utan bete, nyttjas i allmänhet stallfodring för Boskaps-kreaturen.

Hästarne äro på Dahls-Land af någorlunda god art och medelmättig storlek, i synnerhet norr ut, hvarest inhemska stammen är mycket blandad med den än bättre Norska Häst-racen. — Jemväl i öfrige delar af Länet äro hästarne, ehuru af flere olika slag och mera små än stora, skäligen goda och väl underhållne i allmänhet. Relativt till hemmantal och folkmängd hålles mindre antal hästar uti de sydliga trakterne af Westergöthland, än annorstädes i Landskapet, hvilket åter är följd af hemmanens inskränkta fodertillgångar; men uti vissa trakter af Länets norra del, der fodertillgångarne äro ymniga, kunde hästafveln ökas och utbildas till Näringsgren, om hingstar af ädlare och goda slag finnes till racernes upphjelpande, hvartill nyligen början i så måtto blifvit gjord, att en hingst från Strömsholms Kongl. Stuteri blifvit stationerad här i grannskapet. Från Dahls-Land försäljes redan årligen 2 till 300 föl, som vanligen inköpas af allmogen uti Westergöthland och Bohus Län.

Får-afveln är ganska betydlig i det hela. De får, som af allmogen uppdragas för eget behof, till föda och beklädnad eller

ock till afsalu, äro merendels grofulliga, af Svenskt eller blandadt slag: Finulliga, ursprungeligen af Tysk eller Spansk race, underhållas äfven, hos Ståndspersoner i synnerhet; dock äro stammarne deraf förminskade under sednare åren, i anseende till bristande förmonlig afsättning på den fina ullen; men om ett annat förhållande kunde emotses, och Länets inyånare dessutom på tjenligt sätt uppmuntrades att vinlägga sig om förbättrad fårafvel, äro flere anledningar till förmodan att Possessionater, i synnerhet på Dahls-Land, skulle föranlätas till försök i sådant afseende och derutinnan lyckas. Hos allmogen hafva fårhjordarne blifvit mycket förminskade genom sjukdomar, som, efter 1830 och 1831 årens våta somrar, borttryckt en mängd får i nästan alla delar af Länets, och icke ännu alldeles afstannat.

Getter finnas ännu i Bergs- och Skogstrakterne inom de mest nordliga och de mest sydliga delarne af Länets; men för öfrigt äro dessa kreatur afskaffade, såsom skadedjur, i den mon jordbruket vunnit förkofran.

Svin uppfödas till betydlig mängd uti de seminanta delarne af Länets, och äfven annorstädes för husbehof; och träffas deraf på många ställen ganska goda racer. Antalet på Svinkreatur har blifvit förminskad efter 1830 års mixväxt och under bränningsförbudet de påföljande åren; så att Svin för närvarande äro i högt pris.

Af Fjäderfä finnes i allmänhet Gäss och Höns. — Gåsafveln är icke obetydlig på Södra Dahls-Land och å slättbygden af Westergöthland, utan lemnar årligen öfverskott till afsalu.

Att Boskapsafveln tilltagit öfver hufvud, om icke fullkomligen i bredd med jordbruket, åtminstone betydligt, visar sig af alla förhållanden och är äfven naturligt, då dessa Näringar hafva på hvarannan en beständig vevsverkan, så att den enas förkofran gifver medel vid handen till den andras. Om och huruvida bräuvinsbränningen bidrager till Boskapsafvelns utvidgande kan vara svårt att afgöra; Likväl synes gifvet att den icke är ett nödvändigt vilkor för Boskaps-skötselns bestånd, och att kreaturs-racerne snarare försämras, än förbättras, genom njutningen af drank, ehuru det är onekeligt att denne i knappa foderår, eller på orter som hafva ringa hötillgång, lemnar betydligt understöd åt Ladugården; dock gör den utan tvifvel mästa nyttan vid svinkreaturs uppfödande.

Boskapsskötselns afkastning i Länet torde nu mera fullt svara emot behovet för det hela, fastän allmogen uti de magra, mycket befolkade, trakterne söderut årligen inköpa både Hästar och Hornboskap från andre Län, ty genom försäljning från Dahls-Land anses förhållandet jemnadt; och i öfrigt föter allmogen ett sparsamt lefnadssätt öfverallt för att kunna sälja något af lefvande kreatur samt ost, smör och andre victualier, derå priserne under de sistförflutne åren varit någorlunda fördelaktige för säljaren.

Saltpetter-tillverkning, som kan anses vara ett bihang till Ladugårds-skötseln, har icke haft serdeles framgång uti detta Län, ehuru skogstillgången skulle medgifva dess allmännare utöfvande på en del orter. Antalet af Saltpetter-lador, som under åren 1827 och 1831 varit i drift, har hvarje år endast utgjordt omkring 20, hvilka lemnat i medel-afkastning omkring 200 *L* saltpetter årligen.

c) *Skogar*, bestående hufvudsakeligen af Tall och Gran, finnas till stor vidd och betydenhet inom Länet, serdeles på Dahls-Land samt i Wedens, Bollebygd's och Kinds Härader af Westergöthland, hvarest skogen längst i söder till någon mindre del består af Bok, Ek, Björk och andre nyttige löfträd växa öfver hela Länet, dock mera spridde, endast utgörande smärre skogsparker och lundar.

Skogarne äro till mästa delen enskilda och begagnas dels i samfällighet, dels storskiftade och äfven på några ställen enskiftade; varande de socknar ganska få, som icke hafva skogsandelar till hemmanen, på ett dera af nämnde sätt. — De, före detta, Kronan förbehållne skogstrakter i skiljde delar af Länet, hvilka alla varit under Eders Kongl. Maj:ts Befallningshafvandes disposition, nemligen: Fyra Krono-Parker, innehållande något öfver 29,200 Tunneland och Fjorton Krono-Allmänningar, med omkring 89,800 Tunneland i arialvidd, förutan impedimenta och tvistiga marker, — hafva nu mera undergått sådane undersökningar till förändrad hushållning och disposition, som blifvit förordnade genom Eders Kongl. Maj:ts nådiga bref af den 16 Mars och Kammar-Collegii derpå grundade Circulairbref af den 14 April 1824; och äro derefter, enligt Nådigt beslut, Krono-Parkerne Halle och Hunneberg vordne bibehållne under allmän förvaltning och reglerade till trakthuggning efter nya Skogshushållnings-systemet, samt stå under vård och tillsyn af hvarvarande Läne-Styrelse, äfven hvad beträffar de delar som ligga inom

Skaraborgs Läns gräns. Om Krono-Parken Edsmären, likaledes belägen inom bägge Länen, beror regleringsfrågan ännu på Eders Kongl. Maj:ts nådiga pröfning; men för Krono-Parkerne Mastesbogen och Kroppefjell, på Dahls-Land, är frågan i detta hänseende redan Nädigst afgjord, samt desse begge Parker dervid öfverlätna till orternes invånare, för att på hemmanen fördelas. Ibland allmännings-Skogarne äro åtskillige jemväl definitivt reglerade, genom Eders Kongl. Maj:ts Nådiga beslut derom, som för närvarande bero på verkställighet, och om andre äro reglerings-frågorne antingen underställda Nädig pröfning, eller hvilande i afbidan på rättegångar vid Domstolarne, hvilka tills vidare uppehålla regleringen. Så fort om Allmännings-Skogarne hunnit sluteligen afgöras, blifva de merendels öfverlemnade till Interessenternes disposition, med visse förbehåll, eller upplätne till de Byar och Hemman, hvilkas anspråk derpå äro af Eders Kongl. Maj:t i Näder godkända. Emedlertid kvarstå Allmännings-Skogarne ännu, till det mästa, under Eders Kongl. Maj:ts Befallningshafvandes inseende, jemte Öfver-Jägmästarens och Jägeri-Betjeningens närmaste uppsigt, samt användas tills vidare, i mån af tillgångarne, till understöd för skoglöse hemman, efter behörige anslag och utsyningar; men, oaktadt möjlige åtgärder för desse skogars skyddande, genom bevakning af den tillvarande Jägeri-personalen, vidtagas, kunna åverkningar likväl icke förekommas, i anseende till den spridda och otjenliga belägenheten af Jägeri-Betjeningens flesta boställen samt denne Betjenings i allmänhet vanlottade ställning, relativt till löningsvilkoren, andre orsaker oberäknade, som härflyta från local-förhållanden och det ringare folkets missaktning för ägande rätten till skog. Krono-Parkerne Halle och Hunneberg hoppas jag likväl skola kunna hädanefter skyddas: åtminstone har de bägge sista årens erfarenhet lemnat bevis på möjligheten deraf.

I allmänhet är hushållningen med enskildas skogar, ehuru de vanligen bättre än allmänningsgarne kunna fredas från åverkan, alldeles icke sparsam. Ett omåttligt svedjande, stark kohning och mindre noggranhet vid förefallande hyggen, bidraga synnerligast till deras förminskning, jemte den inrotade vanan, att hålla till bränsle nedhugga det friska växande trädet, än dertill använda det nedfallna. Skogsrödning sker sällan, och är mindre återplantering efter fälld skog, i synnerhet uti Skogstrakter som innehafvas af allmogen; och

äfven på allmännings-skogarne har svårigheten att, vid hittills varande omständigheter, införa sådan eller annan hushållning, gjort åtgärderne dertill nästan fruktlösa; dock bör man väl hoppas, att detta ändamål skall kunna efter hand ernås, genom ofvanförmälte vidtagne och vidtagande anstalter, äfvensom att, hvad enskilda skogar beträffar, det förbättrade hushållnings-sättet på Kronans bibehållne Parker skall fästa ägarens uppmärksamhet på nyttan och nödvändigheten af en bättre hushållning med skogen, och sättet att den införa.

Stormar hafva under de sednare fem åren icke gjort betydlig skada å skogarne i allmänhet, och ej heller hafva desse under tiden blifvit härjade af skogseldar, eller af insekter skadade; men den stora skogsförlust, som af slike orsaker uppkommit under förra qvinqvennum, har troligen blifvit i så mätto ökad, att de afbrända och utödda träden måst med möjligaste skyndsamhet afyttras, för att icke bortruttna, hvarigenom således en märkbar minskning i framtida tillgången på skogsproducter ägt rum. För öfrigt bidragade Nybyggare, som, före detta, fått nedsätta sig eller olofligen inträngdt på Krono-skogarne, äfvensom Nybyggare och Backstugusittare på Socknars och Byars gemensamma skog, ganska mycket till skogarnes förstöring genom misshushållning och olofligt hygge, — kanske ock ofta genom utsläppt skogseld.

Att, under sådane förhållanden, skogarne äfven under ifrågasvarande qvinqvennum, — åren 1827 med 1831, — varit i aftagande, kan nästan icke betviflas. I allmänhet äro de likväl ännu mera än tillräcklige för Länets behof och kunna jemväl hädanefter lemna tillgång på Skogseffecter till betydligt afsalu, så framt derå bättre hushållnings-metoder snart skulle vinna inträde och afenskilde med förtroende omfattas. Ett nyttigt skogsbesparingsämne, nemligen bränntorf, är på de flesta trakter inom Länet att tillgå; men hittills begagnas detta endast, till någon liten del, på södra Dahlsland och något mera i Gäseneds och Kullings Härader af Westergöthland, hvilka orter, såsom delvis utgörande slättland, redan lida skogsbrist, eller måste afhämta deras behof af ved och virke från aflägsne ställen.

I byggnadssättet hafva förändringar, som verkat till skogsbesparing, icke blifvit vidtagne, utan har, tvärtom, allmogens tillta-

gande håg att bygga högre och rymligare hus, som på visse orter inom södra delen af Lännet ofta bestå af tvänne våningar, snarare bidragit att öka skogsåtgången. — Med få undantag byggas, för öfrigt, alla hus, både i städer och på landsbyggheden, vanligen af träd; och verkställes äfven stängseln i allmänhet på skogens bekostnad; dock måste man medgifva att bruket af stenmurar omkring ägorne, äfvensom något af jordvallar, i sednare åren tilltagit och äfven ibland allmogen vunnit efterföljd; så att de pris Hushållnings-Sällskapet årligen utsätter, för sådan hägnad uppförd af allmoge, merendels framkallar flere täflande.

d) *Bergsrörelse.* Grufvor under arbete finnas för närvarande icke uti Elfsborgs Län. Fordom, på olika tider, hafva inom Dahls-Land både Silfver-, Koppar och Jernmalm-streck, af hvilka sednare en mängd ännu visa sig i bergen derstädes, varit bearbetade och Masugnar för tackjerns-tillverkning äfven funnits; men som dels malmerne varit mindre gifvande, dels malmstrecken efter någon tids brytning upphört, dels ock, hvad jernet serskildt beträffar, kohltillgången i grannskapet ansetts vara alltför knapp; så hafva desse orsaker, och kanske stundom bristande förmåga hos förläggarne, eller ofördelaktiga conjuncturer för rörelsen, vållat att försöken och arbetena efter hand alldeles afstannat och Verken blifvit nedlagde. — Sådant är numera äfven förhållandet med ett de sednare åren på försök bearbetadt jernmalmsstreck i Änimskogs Socken af Tössbo Härad och jemväl med de inom Nössemarks Socken af Wedbo Härad, under namn af Adamsbergs Grufvor, upptagne tvänne Silfverskärpningar.

Af till Bergsrörelsen hörande handteringar äro deremot Stångjerns- och Manufactur-smiden samt Stålgjutning hufvudsakligen de, som inom detta Län med alfvar bedrifvas; hvilket enligt Statistiska Tabellen sker vid Åtta Stångjernsverk med Tio Hamrar, Tio Ämnesverk med Tolf Hamrar, af hvilka Trenne äfven få utsmida Stångjern och 22 Manufacturverk, Stålugnar inberäknade; och, efter de underrättelser som derom möjeligen stått att erhålla, kan tillverkningsbeloppet vid samatelige dessa Verk, på grunder som bifogade calcul närmare utvisa, approximativt antagas i värde till 278,350 R:dr årligen, i medeltal, under ifrågavarande qvinqvennum. Jernbrukshandteringen, dervid omkring 400 arbetare vanligen sysslosättas,

har sålunda bibehållit sitt rum ibland viktigare Näringar och blifvit drifvit med framgång samt troligen med god utkomst för idkarne, i synnerhet på Dahls-Land, der kohltillgången är tillräcklig och lätt framförd, samt närbelägenheten af sjön Wenern för de flästa Bruken betydligt underhjelper så väl tillforseln af Tackjern från Wermelands Bergslager, som den förädlade varans afsättning på Götheborg: Det ena och andra är äfven fallet med Kollerö Bruk, beläget invid Götha Elf, ej långt härifrån Staden. I den Sydligare Westgötha delen af Länet måste deremot alla transporter ske landvägen; och Bruksrörelsen är således derstädes vida mindre lönande i allmänhet. Af förbättringar i Jernhandteringen må nämnas de som ägt rum vid Beckeforss Bruk å Dahls-Land, hvarest Bruks-Patron C. F. Wærn vid inrättade nya Verkstäder, efter Engelska sättet, låter bereda stångjern af serdeles slag och godhet, genom från England införskaffade arbetare, hvilket jern betalas vida högre såsom export, än det vanliga stångjerns-smidet.

Två Koppar-hammare inom Länet, med tillhoppa 9 arbetare, förädla årligen per medium 91 Skeppund köpe-koppar hvardera. Tillverkningsvärdet, som vederbörande icke uppgifvit, kan ej med visshet beräknas; men intaget i calcul efter medelpris à 100 R:dr Skeppundet, uppkommer för det hela, rudimaterien inberäknad 27,300 R:dr Banco.

Till Bergsrörelsen kan för öfrigt räknas: Ett Telgstensbrott uti Wedbo Härad, hvarest till afsalu förfärdigas grafstenar, milstolpar och vägvisare, samt grytor och andra käril: inom Nordahls Härad Skifferbrott, deraf takskiffer tillverkas, jemväl till någon afyttring utom orten, och Qvarnstensbrott, derifrån ortens allmoge upphugger och afyttrar Qarnstenar; kunnandes det tillfälliga antalet af arbetare vid dessa trenne handteringar, som snarast utgöra binäringar, icke uppgifvas och ej heller beloppet eller värdet af tillverkningarne, derom alla underrättelser saknas. — Mindre kalkstensbrott finnas på flere serskilte ställen och begagnas till kalkbränning för husbehof. Men vid foten af Hunneberg, hvarest är rikare tillgång på kalksten, hafva många Kalkugnar i äldre och sednare tider blifvit anlaggde, deraf nio nu drifvas med 36 arbetare och tillverka hvardera omkring 140 tunnor Gråkalk årligen, hvilken till stor del afsättes utom orten, i synnerhet på Götheborg.

e) *Fabriker, Bruk och öfrige Näringar* på landet, hvilka icke höra till Bergsrörelsen:

Sågverk och Sågar. Större inrättningar för sågning eller egentliga Sågverk, finnas i synnerhet på Dahls-Land och vid Götha Elf, hvaraf de vid Lilla Edet, som alla afbrunno år 1830, nu mera äro till större delen åter uppbyggde i fullkomligare skick. För öfrigt saknar icke någon del af Länet mindre Salu- och Lego-Sågar; så att Sågverkens och Sågarnes antal i det hela, Husbehofs Sågqvarnar oberoende, uppgår till 225 som drifvas med 320 arbetare och med hvilka omkring 50,000 tollter Plankor, Bräder och Bakar årligen försågas. Värdet af denna tillverkning kan, i medeltal, antagas till ungefärligen 120,000 Riksdaler om året.

Sågverken å Dahls-Land äro grundade på stockfångst antingen från egne skogstrakter, eller från skogarne i öfra delen af landet; men de vid Götha Elf belägne Sågverk, alla grundade på köpetimmer, förses dermed från andra orter och egentligen från Wermland. Till så vidt export åsyftas drifves Sågverks-rörelsen med ringa vinst; och anses den följagteligen vara mera i aftagande, än tilltagande. De med beräkning på orternes behof, eller på afsättning inrikes, tillkomne mindre Salu- och Lego-Sågarne, fortfara deremot, i allmänhet, att bedrifvas på vanligt sätt, utan aftagande i rörelsen.

Skeppshvarf äro inrättade vid Trollhättan och gamla Lödese, för fartygs och båtars nybyggande eller reparation, samt drifvas med någorlunda fördel, hvartill läget mycket bidrager. Det på förstnämnda ställe belägna har en dyrbarare Dockbyggnad vid Canalen.

Tegelbruk. Af sådane finnas inom Länet 20 stycken, dervid 120 arbetare blifvit sysslosatte under arbetstiden, och utgjorde tillverkningarnes sammanräknade värde, under detta qvinquennium, omkring 12,500 R:dr årligen, i medeltal.

Pappersbruk. Tvenne sådane med 14 arbetare, hafva under samma tid varit i gång och tillverkat papper för omkring 2,500 R:dr årligen.

Glasbruket vid Limmared i Kinds Härad hålles i jemu gång med 26 arbetare; och har tillverkningen af glasvaror derstädes utgjordt i värde ungefärligen 20,000 R:dr om året.

Lerkärils- och Kakelugns-Fabrik: En sådan, i sednare åren anlaggd inom Frändefors socken på Dahlsland, drifves med 3 arbetare; och uppgår årliga värdet till 6 à 700 R:dr.

Mechaniska Spinnerier, för Ull och Bomull, finnas vid Kullen i Wedtle Härad och vid Sjuntorp i Flundre Härad, på hvilka ställen 80 mantalsskrifne arbetare begagnas, jemte ett ännu större antal minderårige Barn. Hela tillverkningsvärdet lärer något öfverstiga 90,000 R:dr årligen; och anses vinsten derpå hafva varit betydlig i synnerhet år 1831.

Färgerier, äro inrättade ett vid Kullen i Wedtle Härad egentligen för färgning af Turkiskt rödt Bomullsgarn och ett annat i Kinds Härad, som besörjer diverse färgning för Gårdfarihandelsortens behof.

Blekeri, för blekning på Engelskt sätt, är äfven inrättadt vid Kullen i Wedtle Härad.

Garfverier, finnas inom Länet fem stycken privilegierade på Landsbygden, hvaraf ett för Läderberedning på Engelska sättet. Öfrige mindre Garfveri-inrättningar äro att räkna ibland Allmogens binäringar.

Kattstens-Stamp, vid Trollhättan. Der stampas årligen för Bromö Glasbruks behof 4 à 500 Skeppund Kattsten.

Valkar eller Vadmals-Stampar. Deraf finnas i Marks Härad Njo stycken, som betjena Gårdfarihandels-Districtet med stampning af omkring 200,000 alnar Vadmal årligen. De öfrige Stamparne äro af mindre betydighet.

Pottaske-Calcinerings-Verk, af befintelige Sex stycken sådane, hafva Fyra varit begagnade och tillverkningen dervid bestigit sig till 5 à 600 Skeppund, hvilken funnit god afsättning, synnerligen uti Götheborg.

En Oljeqvarn, vid Säteriet Strömsberg uti Tössö Härad, har årligen tillverkat omkring 1,200 kannor, som gått till afsalu utóm orten.

Om Mjölqvarnarnes antal och stenparen dervid åberopas i underdånighet Statistiska Tabellen. — De invid Götha Elf belägne, som hafva oafbruten vattentillgång, anses i synnerhet indrägtige; men Mjölqvarnarnes afkastning i det hela låter icke bedöma sig med någon visshet efter de uppgifter, som derom kunnat erhållas.

Ungefärliga värdet af årliga tillverkningarne vid de öfrige mindre betydliga Bruk, Verk och Iurättningar, för hvilka uppgift derom här förut saknas, har man icke eller kunnat försöka att genom calcul bestämma, i brist af tillförlitelige grunder för ett sådant bestämmande.

f) *Binäringar.*

Biskötsel idkas, mer och mindre, i nästan alla delar af Länet, förnämligast söder ut, dock icke eller utan framgång på Dahlsland. Ett parti vax kan således årligen af Allmogen försälas, deraf något äfven går utom Länet, till Stockholm.

Fiske, till husbehof, gagnas i alla delar af Länet hvarest sjöar och vattendrag lemna tillfälle dertill. Mera betydligt och äfven till afsalu, idkas fisket i Wenern och Götha Elf, der lax äfven fångas.

Tjäru- och Beck-bränning bedrifves i smått på några ställen å Dahlsland och annorstädes, hvarest Tjäru-virke efter nedfäld Skog finnes; Dock endast till husbehof eller afsalu åt grannar. Den ymniga tillgången på virke å vissa trakter, skulle kanske lemna tillfälle för denna binärings utvidgande.

Kohlning för Jern-Bruken, der sådane finnas, och i öfrigt för afsalu i Städerna, utgör en för Allmogen vigtig binäring, synnerligen på Öfra Dahlsland.

Körstor för Jern-Bruks- och Såg-Verks-rörelsens behof, samt forsling af Köpmanna-gods emellan Götheborg och Uppstäderna, kunna anses såsom Binäring för Invänarne i visse trakter; — Likaså Flottning af timmer, sågstockar och virke, för dem som bebo stränderne af sjön Stora Lee och dermed förenade vattendrag samt af Venern och Götha Elf.

Tillverkning af Ylle-, Linne- och Bomulls-väfnad, är inom Södra delen af Länet och synnerligast i Marks Härad en ganska vigtig näringsgren, derifrån den stora befolkningen uti dessa sterila trakter hufvudsakeligen hämtar bestånd. Det tillverknings-behöf; som årligen utom Länet afsättes genom Gårdfarihandel, uppgår till nära Två Millioner alnar och troligen svarar den afsättning, som sker genom Resehandlande från Borås och Ulricehamn samt genom personer å Landsbygden, hvilka drifva handel i parti på andre Städer och Orter, till hälften deremot, eller det hela till nära Tre Millioner alnar, deraf förläggarnes och tillverkarnes vinst, efter approxi-

matif beräkning, anses utgöra i medeltal omkring 250,000 R:dr. Bomullsväfnaden är till alntalet betydligast och dernäst Ylleväfnaden, samt Linneväfnaden minst; Dock, i förhållande till myckenheten, står merendels tillverkningsvinsten uti omvänd ordning. Linneväfnaden är, utan tvifvel, den för Landet naturligaste grenen af ifrågavarande binäring, emedan rudimaterien produceras inom orten: Den har jemväl varit första källan till Landtfolkets allmänna trefnad och välstånd, och gifvit anledning till väfnads-industriens utvidgande, samt torde längst och säkrast bibehålla sig när den af conjuncturene mera beroende Bomullsväfnaden skulle aftaga. Likväl har spår ännu icke visat sig till ett sådant aftagande, utan är tvärtom ögonskenligast, att ortens väfnadsproducter börjat vinna en lifligare afsättning i följd af den strängare tullbevakning, som kunnat de sistförflutne åren tillvägabringas i bredd med Quarantaines-anstalterne, och hvarigenom insmuggling af sämre Utländska Bomullstyger förekommit.

För öfrigt tillverkas husväfnader, af Ull, Bomull och Linne, inom alla delar af Länet, något äfven till försäljning åt Städernes Invånare; Och synes händighet i Väfnadsyrket allt mera utbreda sig, dertill Hushållnings-Sällskapet ock söker att genom belöningar bidra.

Läderberedning, oafsedt den som sker vid anlagde ordentlige Garfverier, utgör på några ställen i Länet en Allmogens binäring: Den sträcker sig dock egenteligen till grannars och närboendes betjenande.

Träarbeten, bestående af Laggkärl, Träskor, Trätallrickar, Säll, Askar, Korgar, Väfskedar och mera dylikt, förfärdigas af Allmogen på åtskillige Orter, inom Kinds, Wedens och Bollebygds Härad i synnerhet, och föres till afsalu jemväl utom Länet; Dock kan förtjensten på denna binäring i det hela icke vara betydlig.

Lie- och Skär-smide drifves såsom bihandling af Allmogen i några trakter af Kinds Härad; äfvenså der och annorstädes tillverkningen af sammansatte jern- och träarbeten, såsom Lintahäcklor och Kardor. Det ena och andra egenteligen för Ortens behof och till afsyttring inom Länet eller i dess närmaste grannskap.

Timmermans- och Murare-Hundtverket utöfvas såsom binäring af Allmogen i Ahle och Bjerke härad samt en del af Wäne Härad; äfvensom Timmermans-handtverket uti ett par Socknar på

Dahlsland, närmast Wermeländska gränsen. För detta ändamål ske årligen tidtals utvandringar till mer och mindre aflägsna orter utom Länet, derifrån förtjente arbetslöner återbringas, till ett icke obetydligt belopp hvarje år.

Sjöfart. Seglationen på Wenern och Götha Elf, till så vidt den har till föremål jern och trävarors transporterande från Wermeland och Dahlsland till Götheborg, samt återtransport, för dessa och andra Ortens behof, af Stapelstads-varor, lemnar någon biförtjenst äfven åt den Allmoge som bebor Sjö- och Elfstränderne; och i öfrigt förser Wedtle, Ahle och Flundre Häraderna staden Götheborg årligen med något Sjöfolk till Coopvaerdie-Segelfarten, deraf en inkomst, fastän ringa, således jemväl torde tillskyndas hemorten, genom Sjöfolkets besparade månadshyra.

Handel. Till så vidt frågan härom rörer Landsbygden, drifves i allmänhet handel med spanmål, bränvin, kreatur och andre Ladugårds-alster samt skogs-effecter, med mera af Landets production och tillverkning, som afsättes i angränsande Städer och på Marknader, inom eller utom Länet, och från Dahlsland, stundom äfven till Norrige, merendels af producenterne och tillverkarna sjelfve: likväl kan denne, genom Kongl. Kungörelsen den 31 Aug. 1815, för Landtmannen tillätne handel, eller försäljning, icke komma i beräkning såsom serskild näringsgren, hvilket den till sin natur ej eller är; men dessutom finnes, inom de fleste orter på Landet, der läge och öfrige omständigheter gynna slik handel i stort, en eller flere personer som sig härmed befatta, och äfven derföre taxeras till bevilling, utan att de till handels utöfvande sökt eller erhållit patent, hvilket de ej eller torde behöfva så länge deras handel inskränkes inom de genom ofvanåberopade Kongl. Författning utstakade gränser; dock är troligt att desse gränser stundom öfverskridas, när en orts aflägsenhet från Stad, och deraf uppkommande behof för ortens Invånare, att söka förse sig med köpmannavaror från närmare håll, gifva anledning till smyghandels etablerande. Inom Flundre Härad äro, annars, vid Lilla Edet tvenne och vid Sjuntorps Fabrik en Contingent-handlande bosatte, på grund af Magistratens i Wenersborg utfärdade tillståndsbref.

Den så kallade Gårdfarihandeln, till utöfvande hvaraf Allmogen i Sju Häraderna af Westergöthland af ålder haft rättighet, utgör

en verkelig och för orten ganska viktig binäring. För närvarande begagnas samma rättighet nästan endast af Kinds, Redvägs och Åhs Häraders hemmansbrukande Allmoge, som, till ett antal af Sex eller Sjuhundrade, tvänne gånger om året på bestämda tider utvandra till alla delar af Riket och till Norrige, för att afyttra Gårdfarihandels-Districtets betydliga tillverkningar, hufvudsakligen bestående i väfnader af alla inhemska slag, hvilka vanligen försäljas till ett jämförelsevis lindrigt pris. Utöfningen af ifrågavarande handelsfrihet, som ej saknar likartade exempel inom andra Län, är, i anseende till de Sju Häradernes svaga och inskränkta samt, för folkstockens underhållande, otillräckliga jordbruk, ett nödvändigt vilkor för Allmogens derstädes bestånd, och derjemte verksammaste medlet till det allmännare välstånd, som visar sig både inom de orter hvilkas Invånare begagna Gårdfarihandels-rättigheten och ibland de orters Invånare som nu mera lemna denna rättighet obegagnad, selsättande sig hemma med tillverkning af väfnader och förfärdigande af andre ämnen för handeln; och gäller detta sednare i synnerhet om det stora och serdeles folkrika Marks Härad, hvarest hufvuddelen af väfnaderna förfärdigas, med mycken flit och en skicklighet som förtjenar uppmuntran. Gårdfarihandeln, i och för sig sjelf, fastän underkastad äfventyr och förluster, inbringar visserligen, oberäknadt den vinst förläggare och tillverkare åtnjuta, en icke obetydlig årlig inkomst åt de Trenne Härader hvarifrån Gårdfarihandlande egenteligen utgå; men ungefärliga beloppet af denne inkomst är svårt att utfinna; Dock torde man kunna antaga det, i medeltal till 80 à 90,000 Riksdaler.

Handtverkerier, på Landet. Enligt för sista året af detta qvinqvennum, eller 1831, till Kongl. Commerce-Collegium ingången berättelse om Fabriker, Manufacturier och Handtverkerier i Länet, funnos samma år på Landsbygden 221 Skräddare, Skomakare, Smeder, Murare och Glasmästare med Gernings-bref; hvarförutan 38 personer der arbetade på egen hand i andre handtverksyrken. Likväl är ögonskenligt att det Skomakare- och Skräddare-arbete som erfordras, för på Landsbygden af detta Län bosatte 190,000 Menniskor, icke möjligen kan bestridas af det, jämförelsevis inskränkta, antal Skomakare och Skräddare som betala gerningsören och öfrige utskyl-der i och för handtverket, äfvensom det synes vara klart, att handt-

verksarbeten af andre slag på Landet erfordras vida utöfver hvad öfrige der boende handverkare kunna tillverka och hvad Städernes handverkare dit aflåta. För behofvets uppfyllande, i bägge desse fall, finnes dock öfverallt på Landet så kallade Fuskare i Skomakare-, Skräddare- och Smeds-handtverket, äfvensom, fastän till mindre antal, uti öfrige nödige handtverk; varande desse personer mantals-skrifne stundom såsom Byhandverkare och handverkare vid större Egendomar, stundom såsom afskedade Soldater, Inhysesshjon, Drängar och annorledes; hvarförutan mycket handtverksarbete på Landet förfärdigas af de Skrå-Gesäller som uppehålla sig än här, än der, under sine af Författningarne tillätne kringvandringar; deri ock orsaken torde finnas till den betydliga minskning af Gesällernes antal uti Rikets Städer, som ägt rum 1830, emot 1829, nemligen 124 stycken, jemlikt hvad Commerce-Collegii den 1 Februari 1832 afgifne Berättelse om handtverkerierne i Riket upplyser.

Undantagande för de betydligare binäringarne inom Södra delen af Länet, nemligen: Väfnads-industrien och Gårdfarihandeln, har det icke varit möjligt att med någon sannolikhet utröna den ungefärliga inkomst, alla öfrige binäringar kunnat lemna genom afsättning utom Länet; emedan uppgifter härom i allmänhet saknas och svårigen stå att erhålla. Samtelige binäringarnes förhållande jemförelsevis emot förra qvinquennium, låter icke eller bestämma sig med någon säkerhet: Visse omständigheter föranleda likväl till det omdöme att ofvannämnde bägge hufvud-binäringar icke äro i aftagande, oaktadt den större färdighet i väfnadskonsten, som allt mera utvecklats uti Rikets öfrige Provinser; men afsättningstillfället på Norrige för Gårdfarihandels-Districtets tillverkningar, och den här ofvan uppgifne omständighet som lättadt afsättningen deraf inom Riket, synes hittills utgöra en motvigt.

I afseende på *Land- och Vatten-Communicationerne* inom Länet, hvilka i allmänhet äro någorlunda tillräcklige för inre rörelsen, fastän de ännu kunna fullkomnas eller utvidgas, bör serskildt här anmärkas: att en allmän omläggning af vägarna, till större backars utvidgande, blifvit med berömvärd enighet företagen af Wedbo och Tössbo Häraders Invånare, på deras egen bekostnad, och för det mästa äfven fullbordad inom bägge Häraderne, utan annat understöd, än att Eders Kongl. Maj:ts nädigst anslagit 1,300 R:dr af Stats-

medlen till inlösen för den odaljord, som behöft inköpas med afseende på nya vägsträckningen; samt att, af de Trenne inom detta Län belagne, Trollhätte Canal och Slussverks Bolag tillhörande, Slussverken vid Brinkebergskulle, Trollhättan och lilla Edet, är det sistnämnde nu mera på Bolagets bekostnad förflyttadt till Bohusländska sidan af Götha Elf och der ombygdt efter utvidgad plan; äfvensom att den Canalanläggning, som sednare åren varit under arbete, till Segelfartens betryggande förbi Stallbacka forssar, emellan Brinkebergskulle och Trollhättan, är i det närmaste fullbordad och början dessutom gjord med vattenbyggnads-arbete till Hamnens förbättrande vid Wenersborg, det ena och andra på Allmän bekostnad, genom Styrelsen öfver Segelfarts-anstalterne emellan Wenern och Hafvet; och lemnar allt hvad sålunda redan blifvit tillgjordt visshet derom, att den förut serdeles besvärliga och ej sällan äfventyrliga, samt ofta mycket långsamma segelfarten på denna Rikets vigtiga Vatten-communication skall innan kort vinna en, äfven för visse delar af Elfsborgs Län, nyttig och välgörande förbättring i det hela.

§. 4. Politisk Författning.

a) *Kammar-Verk.* Under åren 1827 till och med 1831 har icke något hemman förfallit i ödesmål, ej eller har något Nybygge blifvit på Krono-Allmäuning upptagit; men Ellofva stycken förut anlagda Lägenheter hafva ingått i skatt, efter tilländalupne frihetsår.

Af serskilte Inrättningar har, under samma tid, ett i ödesmål förfallit Qvarnverk fått nedläggas och afföras ur Jordeboken; hvar emot 33 Mjölqvarnar och 21 Sägqvarnar, dels emot Tull och till afsalu, dels endast för husbehof, blifvit beviljade till anläggning; äfvensom sju Stampar och ett Garfveri. Ellofva Mjölqvarnar, Tjugo Sägqvarnar och En Stamp äro under tiden skattlaggde.

Hemmanskyfningen har fortfarit, med tilltagande, i synnerhet på Slåtbygden och der mest i Sundahls Fögderi på Dahlsland. Dessutom hafva en mängd Lägenheter blifvit, genom förpantning eller annorledes, upplätne från skattlagde hemman, till serskilt nyttjande, och äfven många Jordtorp blifvit anlaggde, jemte än flera Bäckstugor och Inhysestorp; hvilket allt bidragit till Landets bebyggande och odling, dertill jemväl ägoskiften i ej ringa mån medver-

kat. Hemmansbruket inom Länet skötes af 16,000 Possessionater, Boställsinnehåfvare och sjelfägande jordbrukare, samt 4,000 Arrendatorer och hälftenbrukare, oberäknadt förpantnings- och fördelsinnehåfvare, Torpare, Soldater och andre dylike brukare af små Lägenheter utan hemmantal.

Uti det ofvanförmälte Sundahls Fögderi har förhållandet, i afseende på jordens styckning, varit så i ögonen fallande, att det förtjenar serskildt anmärkas. Sedan 1826 hafva der, genom klyfning, 253 nya bruksdelar tillkommit, som alla innehåvas af sjelfägande Bönder; Och hemmanen, som vid samma års slut voro styckade i något mindre än femtedelar, äro det nu mera än i sjettedelar, öfver hufvud; Likväl anses detta ännu kunna bära sig, emedan den sjelfägande Bonden är genom arbetsamhet och flit besuten på en ganska liten hemmanslott. Endast Tjugutvå nya jordtorp hafva under tiden blifvit anlagde, hvilket jemförelsevis är ringa och bevisar att Bonden icke rätt inser hela fördelen af sådane anläggningar, framför den skadeliga bortförpantningen af små jordlägenheter på längre tid; ty af slike förpantade lägenheter har antalet blifvit ökad ända till 125 procent; De voro vid 1826 års slut 81 stycken och sistlidet år 185. — Genom desse Lägenheters tillkomst, vanligen utan någon motsvarande årlig afgäld till hemmansägaren, anses jordbruket icke vinna förkofran, helst som lägenheterne ofta bestå af redan odlad jord och förpantningsinnehafvarne merendels äro dålige jordbrukare.

Jordens skiftning emellan hemman och hemmansdelar, samt äfven inom hvarje hemmans område uti serskilda enstaka lotter, fortgår ock, företrädesvis uti nämnde Fögderi, med stor verkan på Landt-culturen; så att man ser skogsmarker, kärr och Ijungbackar, ofta med en förvånande hastighet, förvandlade till fruktbarande åkrar och ängar med bebyggde gårdar. Den åbo som bibehålles orubbad vid odaljorden blifver vanligen bäst belåten och bergad, oaktadt han erhåller inskränkta jordrymd och måste utgifva en kännbar utflyttnings- och odlings-hjelp; men han får genast, eller i oafbruten ordning, skörda jordens afkastning, då deremot den utflyttande åbon måste uti tvänne år och stundom längre, under påstående nyodling, vidkännas en bristande eller förminskad skörd och inrätta hela sin
hus-

hushållning efter ett honom dittills obekant, den nya jordens, läge. Värdet af den bättre häfden å förut innehafd jord, får denne sednare väl lyfta uti ersättningar och understöd, för att nedläggas på de nya ägorne: just denne disposition är dock för mängden äfventyrlig och medförer ej sällan den följd, att medlen användas till ändamål främmande för jordbruket. Olägenheten i allmänhet af desse förhållanden synes, för öfrigt, ej vara annan än den, att bonden som qvarblifver vid odaljorden går framför den utflyttande i förkofran och välstånd.

Sådan är den ljusare sidan af taffan. — Men, sedan potatoesodlingen mera allmänt tilltagit, hafva, genom detta lätt tillgängliga födoämne, yngre personer af arbetande classen blifvit lockade till hjonelag och bosättningar, utan beräkning af de större behof som uppstå för barns underhåll, och för egen bergning vid aftagande arbetsförmåga. Tidigt undsluppen föräldra- eller husbonde-väldet hafva sådane hjonelag, utan nog arbetsvana, utan erfarenhet och medellöse, snart infallit uti en sorglös översksamhet, derest binäringar icke lemnat tillfälle till förtjenst af handarbeten, samt sålunda fortlevvat med jemn brist och, efter missvextår, nöd, äfvensom ofta sedeförderf, i följe. Emedlertid, och såsom en naturlig följd af lefnadssättet, hafva de framalstrat många barn, hvilkas uppdragelse både i fysiskt och moraliskt hänseende nödvändigt måst blifva i öfverensstämmelse med föräldrarnes omständigheter — och deras framtid ett ännu djupare nedgående. — På sådant sätt bildas och tillväxer en class af för sig sjelfve onyttige, för Samhället betungande och kanske i än flere hänseenden skadelige samhälls-medlemmar. Den rotfästes på Landet genom Backstugors och Inhysestorps anläggande samt genom bebyggande af jord i alltför små lotter, ofta blott till plats för en stuga och ett par tunnors utsäde af Potatoes, hvilken sednare utväg att abalienera jord, om icke för alltid åtminstone för längre tid, hemmansägare, dels af behof och dels af ett illa beräknadt vinningsbegär, vidtaga under åtskillige former och namn såsom förpantning, fördel och lega, merendels emot en viss liten summa i penningar, eller annan ovaraktig och hemmanet icke båtande förmån.

Den enda Kronan förbehållne Kongsgård, som finnes i Länet, nemligen Ollestad i Gäseneds Härad, är upplåten adeliga Gyllen-

svärdska Ätten, till bruk och nyttjande emot gamla räntans utgörande efter Markegångs-förvandling, så länge samma Ätt fortvarar.

Postgårdarne uti Länets äro 40, svarande emot 34 hela hemmantal. Gästgifvaregårdarnes antal uppgår på Landsbygden till 90, som tillhoppa motsvara $5\frac{1}{4}$ i hemmantal. Länets fem Städer hafva dessutom hvardera en Gästgifvaregård, underhållen af Staden.

Vattenverks rättighet till uppdämning hindrar visserligen, på flere ställen, annars möjelige odlingar; men Vattenverkens nytta och oumbärlighet för det Allmänna uppväga merendels jordbrukets förlust härutinnan, hvilket äfven funnits vara förhållandet i hänseende till de anläggningar af nya Vattenverk som under detta qvinquennium ägt rum.

Strömvrensningar, till förekommande af öfversvämning på odlade eller odlingsbara ägor, hafva på orternes bekostnad blifvit verkställda: i Lill-ån och Nösse å inom Kullings Härad samt vid sjön Mjören i Wedtle Härad; äfvensom försök blifvit gjordt, att, genom grafning och utvidgning af afförings-caualen, sänka vattnet i Hullsjön inom Wäne Härad. Det större företaget som varit i fråga, till sänkning af Wenerns vattenhöjd och som blifvit förberedt genom vidlyftige undersökningar uti de till sjön gränsande Länen, har tills vidare afstannat; och sannolikt är sjelfva företaget förbundet med alltför stort äfventyr i hänseende till segelfarten, för att någonsin kunna bringas till verkställighet. Deremot är troligt att Allmänna medel skulle kunna med fördel användas å visse orter, i synnerhet på Dahsland, för större afloppsdikens anläggande, till vattnets afledande från sankade odlade eller odlingsbara trakter, i likhet med hvad som redan skett inom Skaraborgs Län; och har jag, af sådan anledning, hos Kongl. Landtbruks-Academien tillstyrkt att en sakkunnig person måtte anställas för att i detta afseende göra nödige undersökningar och afvägningar äfven här i Länets.

b) *Stats-Bidrag*. Deras värdesbelopp å hvarje Beskattnings- eller Prestations-titul utvisas af Statistiska Tabellerne, serskildt för hvarst slags hemman och för hvarje näring. Till upplysning om visse förhållanden, som härmed äga sammanhang, får dessutom i underdånighet anmärkas följande:

Efter Roterings-Indelningen, uppställer och underhåller Elfsborgs Län till Rikets försvar:

Vid Westgötha Regemente, som är indeladt till Cavalleri, men af-	sutit på 30 år	208	Man.
Elfsborgs Infanteri-Regemente		1,191	—
Westgötha-Dahls Dito, 6 Compagnier		900	—
Båtsmanshället		87	
jemte Städernes Contingent		60	147 —
Den år 1826 tillkomne, ehuru ännu icke af Eders	Kongl. Maj:t stadfästade Ordinarie Roterings- för dit-		
tills oroterade hemman, anses böra lemna		16	—
Och Extra Roterings- besvär		161	—
			tillhopa 2,623 Man.

Hela kostnaden för Rustning och Roterings- utgör, enligt Stati- stiska Tabellen för Landet, hvilken är grundad på de från hvarje Fögderi serskildt gjorde och sinsemellan, i följd af olika localför- hållanden, skiljaktige beräkningarne 120,946 R:dr 18 Skill., hvartill kommer Vacance-afgiften i fredstid för Städernes Båtsmans-nummer, 2079 R:dr 46 Skill., eller tillsammans 123,026 R:dr 16 Skill.; Och detta total-belopp uppstår äfven tämmeligen nära då Rustnings- och Roterings- prestatjonen, efter allmännaste förhållandet, öfver hufvud beräknas årligen kosta Femtio R:dr för hvarje Soldat-rote vid Elfs- borgs och Westgötha-Dahls Regementen, vanligen bestående af $1\frac{1}{2}$ mantal:

Soldatens lega, fördelad på 15 års tjenstetid	R:dr 2: — —
årlig lön	4: — —
Soldate-Torpets afkastning och förmåner	16: 32 —
Åbyggnadens och Hägnadens underhållande	6: 32 —
Diverse körslor och brukningshjelp	5: — —
Utsädeshjelp, Julekost, med mera	3: — —
Mötes-Passevolance-afgiften	8: — —
men för åren 1830 och 1831 endast 7 R:dr.	
Beklädnads-bidrag	4: 32 —
	R:dr 50: — —

hvilket ungefärligen motsvarar hvad som vanligen betalas i Vacance- afgift för ledige Rotar.

För hvarje Rusthålls-Nummer vid Westgötha-Regemente, i anseende till hvilket samme beräkningsgrunder i öfrigt antagas, men hvarest Rusthållet eller Roten består Soldatens hela beklänad och utredning, ökes ofvanupptagne kostnad med 10 R:dr, och anses således årligen utgöra 60 R:dr, oberäknadt Hästvacance-afgiften, som utgår med Sju Tunnnor Spanmål af Numret.

För Båtsmanthållet upptages å hvarje Rote, vanligen sammansatt af $4\frac{1}{2}$ Mantal:

Båtsmanslega fördelad på år	R:dr 2: — —
årlig lön	3: 16 —
Båtsmans-Torpets afkastning och förmåner	16: 32 —
Åbyggnadens och hägnadens underhållande	6: 32 —
Diverse körslor och brukningshjelp	5: — —
Utsädeshjelp, Julekost m. m.	3: — —
Beklädnaden som bör räcka i 3 år kostar vanligen 40	
R:dr, och således årligen	13: 16 —
	R:dr 50: — —

Vidare motsvarar fyllnaden i den totalsumma Tabellerne innehålla: 110 Kostnad för Städernes Båtsmans-Contingent, hvilken, när uppsättningen under krigstid tages i beräkning, utfaller för hvarje Nummer åtminstone lika med den för Landets Båtsmanshåll; 2:0 Rotefrihets-afgift för ännu icke definitivt indelte oröterade hemman, utgörande tillhopa 770 R:dr årligen: och 3:0, Kostnad för Extra Roterings, hvilken approximativt antages svara till $\frac{2}{3}$ -delar emot Ordinarie Roteringskostnaden, eller, på år fördelad, emot nära 20 R:dr på hvarje Rote.

Sammansräknade beloppet af alla i Länet belägne Rusthålls-Stammars och Augmenters för rustningen anslagne räntor, utgör, efter medeltalet af de ifrågavarande fem årens markegångspris, 20,400 R:dr årligen.

Vid den tid allmänna Bevärings-skyldigheten först infördes, utgjorde årliga antalet af Bevärings-skyldige Ynglingar per medium 1525, och af till krigstjenst approberade 961; Men, med folkmängdens tilltagande, har Beväringsmanskapets antal äfven ökats, så att det under nu ifrågavarande qvinqvennum utgjorde årligen 2,213, deraf 1,062 approberade. Den kostnad Länet får vidkännas i och

för Beväringsskyldigheten har hittills icke varit, och är icke eller nu, upptagen uti Statistiska Tabellerne, i saknad af föreskrift derom; Dock torde här böra anmärkas, att samme kostnad kan approximativt beräknas till värdet af 2 dagsverken per man i och för Beväring-mönstringarne, således, för 2,213 man à 16 Skill. dagen, R:dr 1,475: 16 — samt halfva värdet af 16 dagsverken per man i och för den approberade Styrkans öfningsmöten; följakteligen för 1,062 man, à 8 Skill. dagsverket 2,832: — —

eller tillhopa årligen R:dr 4,307: 16 —

Clereciets aflöning ingår endast till så vidt i Statistiske Tabellerne, som den af skattdragande hemman, inrättningar, näringar och personer serskildt och årligen utbetalas. I sådan del rättar den sig merendels efter tiondesättning och gamla eller nya öfverenskommelser, som dels äro af Kongl. Majt stadfästade för viss tid, dels ock i allmänhet allenast gälla för den lönade Prästmännens tjenstetid. Utgifter härtill, inberäknadt Kyrko-betjeningens aflöning, är för ena orten så olik emot den andra, att hvarje ifrån det hela dragen slutsats om samma utgiftsbelopp på hemmantal, eller annorledes, skulle blifva förvillande och icke kunna lemna någon sann måttstock för bedömandet af detta onus i ofvannämnde speciella hänseenden: Det är dock ganska säkert på Landsbygden ett ibland de betydligaste, då beloppet deraf kanske uppgår till 15, 20, 25 och ända till 30 R:dr Banco på helt mantal om året, oberäknadt de så kallade jura stolæ. I Städerna deremot äro afgifterne till Clereciet vida mindre och således föga betungande.

Med afseende på Fattigförsörjnings-kostnaden anmärkes: att den i allmänhet synes vara snarare för lågt än för högt beräknad, oaktadt den tillökning i beloppet, förorsakad af 1826 och 1830 årens missväxter, som ägt rum för åren 1827 och 1831, emot vanligheten. Uti Statistiska Tabellerne äro dessutom gifne Allmosor åt kringgående tiggare icke afsedde, eller till beräkning upptagne: De voro likväl i synnerhet under åren 1827 och 1831 högst betydliga, samt kanske jemförlige med öfrige fattigförsörjnings-kostnaden; och troligen kan således beloppet af alla de utgifter till fattiges underhållande, som Länets Invånare under ifrågavarande qvinqvennum fått

vidkännas, i calcul antagas till åtminstone 14 à 15,000 R:dr årligen utöfver hvad Tabellerne innehålla.

Skjutsningsbesväret på Landsbygden bestrides i fredstid med fyra Hästar af hvarje derifrån icke lagligen befriadt helt hemman; men då Reserv- och Fångskjutsen nu mera kan anses ersatt med den lega som för skjutsningen erhålles, har endast Krono-skjutsen jemte Håll-skjutsen, på de få ställen denna sednare ännu utgöres, blifvit såsom onera upptagne. I öfrigt är Håll-skjutsen redan afskaffad, utan att deraf förmärkts någon serdeles olägenhet för resande, helst som Reserv-skjutslagen och andre invid Landsvägarne boende hemmansbrukare ej sällan täfla om den resandes fortskaffande, så att tvister, dels inom Reserv-lagen dels emellan desse och andre skjutsande, under sednare åren ofta ägt rum och stundom föranledt till rättegång.

För Væghållningen på Landet erfordras årligen från och med 4 till och med 16 Öke Dagsverken af hvarje helt mantal, i förhållande till localen, samt något mera vid tillfälliga större skador å Vägarne; och genom dessa Dagsverken, beräknade efter ett medeltal af Markegångs-priserne, med tillägg af Brobyggnads-kostnaden, har uppkommit den summa Tabellen innehåller för detta onus, och hvilken, fördelad lika på förmedlade hemmantal, svarar emot 11 R:dr eller något deröfver på helt mantal årligen. — Egentligen är dock væghållnings-besväret, när vägarne jemnt och försvarligt underhållas, icke betungande i förhållande till hvad ziffran sålunda derom utvisar, emedan bidraget dertill för det mesta utgår in natura, eller genom arbete, på sådane mellantider af året då hemmansbrukaren och hans dragare äro mindre upptagne af andra göromål och körslor; men det är sannolikt att væghållnings-besväret blifvit drygare, eller erfordras flere dagsverken, sedan Væglagningstiden och Vægsynerne förflyttades inpå sommaren, och likväl förenar sig dermed den allmänna olägenhet, att vägarne nu äro ojemna och tunga för trafiken äfven under sommarmånaderne, då de annars borde kunde vara goda. Nämnde olägenhet torde dock motvägas af den omständigheten, att væglagnings verkställande sommar-tiden anses falla sig beqvämligast för de væghållnings-skyldige i allmänhet, och fördelaktigare i det fall, att den inträffar på en tid då jordbruksarbetet lemnar mera ledighet dertill, än vår och höst, i synnerhet

när missgynnande väderlek för brukning och skörd försvårar detta sednare angelägna arbete.

Hvad *Tabellerne* upptaga under rubriken: Diverse Afgifter, Onera och Allmänna Besvär, utgår på Landsbygden för Kyrko-, Prestegårds- och Tingshus-Byggnad, Inqvartering, Skallgång och andre Jagtanstalter, Tingsgästning och Häradstjenares aflöning, Curhus-medel, Barumorske-aflöning, Djeknepenningar, Collect- och Stamboks-medel och Riksdagsmanna-arfvode, samt, i Städerne, för Kyrko-, Scholæ-, Rådhus- och andre publike Byggnader, Brandredskaps underhållande, Magistraters och Stads-hetjentes aflöning, Inqvartering, Curhusmedel, Djeknepenningar, Collect- och Stamboks-medel och Riksdagsmanna-arfvode, med flere mera tillfällige communal-utgifter. Beloppet af samtelige dessa afgifter, både i det hela och för hvarje del serskildt, är alltför olika, Orter och Städer emellan, att kunna sammanföras och beräknas till något visst å hvarje Hemman, Bruk, Inrättning, Näring eller Person, med den tillförlitlighet i calculen, som för ändamålet skulle erfordras.

I fråga om Stats-bidragens verkan på näringarne genom den tyngd de directe medföra, finnes icke anledning att nu, mera än förr, anse ständige räntorne tryckande, i och för sig sjelfve, ej eller någon viss näring framför den andra utaf dessa räntor belastad. Hvad Jordbruks-näringen serskildt angår, borde det väl snarare vara tvärtom, sedan, genom hemmanens fortgående klyfning i sednare tider, hemmans-skatten blifvit för hvarje jordbrukare betydligt mindre än fordom, då hemman vauligen innehades hela eller klufne i halfva och fjerdedelar; och nyodlingar sällan ägde rum, emedan odaljorden ansågs vara för brukaren tillräckelig. Deremot kan icke nekas, att ju jordeboks- och hemmantals-räntan, samt, jemte den, alla efter hemmantal utgående onera, träffat och träffa hemman olika, i förhållande till de mer och mindre lindriga eller stränga grunder, som vid skattläggningen varit gällande och vunnit tillämpning, samt, förnämligast, i följd af den större eller mindre förändring, hemmanen under tiden genom odling, bättre eller sämre häfd och brukning, mistning af skog och fiske, eller på annat sätt, undergått, allt likväl olikheter som endast vid ny refning och skattläggning skulle kunna jemnas; och dessutom måste man medgifva, att ständige räntornes förvandlande till penningar efter årligen faststäl-

lande Markegångs-pris, medförer en osäkerhet i beräkningen af hemmanens utskylder, som vid missväxtår har för jordbrukaren menliga följder, synnerligen relativt till den förnämsta ränte-persedeln: spannemål, och hvilken olägenhet måhända skulle afhjelpas genom för längre tid, till exempel 5 eller 10 år, gällande Markegångs-sättningar. Det synes ock vara utan tvifvel att en betydlig lättnad skulle ernås för skattdragande hemman, som äro indelade till aflöning för Stater och Corpser, om desse hemman kunde få utgöra sine ständige räntor till Kronan directe, och aflöningarne utgå från Kronans Cassa, då likhet åtminstone härutinnan vunnnes emellan alla hemman af lika natur; ty onekeligen äro indelte Skatte-hemman för närvarande mera betungade, synnerligen i afseende på Afrads- och Kronotionde-spanmålen, än de Skatte-hemman hvilkas räntor förblifvit Kronan behållne.

Öfrige Stats-bidragen äro antingen tillkomne eller jemkade under sednare tider och passa således, i de fleste fall, närmare efter närvarande förhållanden, samt anses, i allmänhet, icke vara till hinder i någon näring genom den tyngd, de directe medföra, så länge de icke synbart inskränka närings-idkarens förmåga att, med utvidgande af sin verksamhet, öka näringen och förkofra sig i välstånd.

För den egenteligen jordbrukande hemmans-innehafvaren, skulle väl de skatte-bidrag synas vara minst betungande, som få utgöras i persedlar och med arbete: Merendels föredrager dock äfven denne att utgöra sine skatter till Kronan eller Räntetagaren med penningar, när sådant kan ske på skäligen vilkor; Men samma anmärkning gäller icke om visse prestationer som åtfölja hemmansbruket, och äro af beskaffenhet att nästan oundvikligen böra fullgöras in natura, nemligen: med arbete, såsom väghållning och skjutsning, med flere; och huru mycket tidens förändrade skick bidrager i förening med tjenlige författningar att förändra begreppet om tyngden af sådana prestationer, kan bäst slutas af förhållandet med Gästgifveri-skjutsen, deraf endast hållskjutsningen nu, af Bonden åtminstone, i allmänhet anses såsom betungande, under det han gerna begagnar reserv-skjutsnings-skyldigheten för att åt sig inbringa någon contant inkomst, genom den i sakernas närvarande ställning tillräckeliga skjuts-

skjutslegan. Krono-brefbäringen åter, som vanligen beräknas lika med skjutsnings-prestationen, är ett vida drygare onus, sedan all Embets-brefväxling blifvit i sednare tider mångdubbelt ökad, emot förr; och ehuru brefbärings-touren tidtals ombytes emellan de hemman inom hvarje ort, som äro så belägne att de härvid kunna användas, och fastän den nogaste tillsyn äger rum emot Krono-brefbäringens missbrukande, förspörjes likväl ofta klagan öfver det tryckande i brefbärings-skyldigheten; men detta är oskiljaktigt från sjelfva saken och kan således icke annorledes afhjelpas, än genom serskildte förmånens beviljande åt brefbärings-hemman.

Efter missväxtåren 1826 och 1830 hafva Krono-Utskylderne i visse trakter onkeligen utgått med större svårighet, än tillförne; och gäller detta synnerligast om de invid Norrska gränsen belägne Socknarne, äfvensom om visse Socknar på Slättbyggden, af Dahlsland. — Inom desse orter har det således hittills icke varit möjligt att utbekomma något betydligt af Länespanmåls-skylderne efter 1826 års missväxt, hvartill dock andre medverkande orsaker än penningbrist jemväl förefunnits; men för öfrigt äro desse undsättningsskulder till det mesta af Länet's Invånare godtgjorde med omkring 195,000 R:dr Banco, utan att, hufvudsakeligen, utmätningstvång dervid, eller vid Krono-utskyldernas indrivande, behöft till ytterlighet användas. Härförutan hafva 42,000 R:dr Banco redan ingått till Kronans Cassa i betalning för de undsättningslån, Pastorater och Socknar erhållit efter 1830 års missväxt, på gemensam ansvarighet af Pastoratets eller Socknens Invånare, samt omkring 60,000 R:dr troligen blifvit af Länet's Invånare godtgjorde åt de Entreprenurer som, med förskott af Creditiv-fonden, tillhandahållit spanmål på eget äfventyr.

Såsom bihang, till upplysande af grunderne för persedle-värdets beräkning i Tabellerne, medföljer sluteligen vidfogade sammandrag öfver 1827 till och med 1831 årens Markegångar.

c) *Politie.* Öfver Lagarnes verkställighet, samt ordningen och säkerheten uti Länet, vakar Eders Kongl. Maj:ts Befallningshafvande med oafbruten omsorg, dervid biträdd af underlydande Tjenstemän och Betjente, hvilkas antal synes vara snarare för litet, än för stort, och torde vid folkmängdens ytterligare tillväxt blifva otillräckeligt. I afseende på allmänna polisen begagnar Konungens Befallningshaf-

vande ganska sällan, och endast vid högsta nödvändighet, rättigheten att utfärda nya stadganden och vitesförbud. Ordning och sedlighet inom Församlingarne, med hvad mera som tillhör Kyrko-disciplinen, eller dermed står i ett närmare sammanhang, vårdas af Kyrko-Råden och Församlingarne sjelfva, hvarvid de Byordningar och andre öfverenskommelser som för hvarje ort äro antagne, vinna tillämpning efter omständigheterna. Mängden af föreskrifter i desse hänseenden ökas dessutom beständigt genom nya Socknestämmobeslut; och det synes nästan som ville lättheten för Församlingarne att, på sådant sätt och för tillfället, inom sig göra författningar uti ämnen som ofta icke äro tillräckeligen begränsade, i visse fall, urarta till en egen mera nitfull än rättsenlig lagstiftning.

I det hela innefattar detta slags lagstiftnings-arbete en oformlig massa af idéer och förslager, synbart framkomne mest genom intrycket af enskilde eller tillfällige förhållanden, och besluten, ehuru utmärkande nitalskan för ordning och godt skick, förråda nog ofta en frånvarande bekantskap med allmän Lag, likasom saknad-beräkning på möjligheten att verkställas. Så har, till exempel, förekommit Socknestämme-beslut: att icke någon hemmans-ägare skulle få antaga utsocknes brukare, torpare eller tjenstehjon öfver 40 år gamla, vid äfventyr att sjelf underhålla dem när de blifva fattighjon, för hvilket ansvar hemmanet skulle anses intecknad; att de som olofligen sälja bränvin skola plikta mera än, och ända till dubbelt emot, hvad allmänna författningar för slik förbrytelse stadga; att icke någon fattig må gifvas mera än han kan förtära på stället vid En R:drs vite; att ransakning efter tjufgods må verkställas hvarest och af hvilken som helst, utan iakttagande af den ordning lag bjuder, med mycket mera dylikt, tillräckeligen vittnande att denna Communal-Lagstiftning hvårken stadnat inom behörige gränсор, eller kan vara gagnelig såsom den nu utöfvas. Eders Kongl. Maj:ts Befallningshafvande har väl, vid alla tillfällen då sådane lagstridige beslut kommit till dess kännedom, skyndat att undanrödja desamma; men emedlertid har det icke kunnat annat än förvillla mängdens begrepp om lag och laglydnad, att ordningar vid Socknestämmor föreskrifvas, som antingen icke äro rättsenlige, eller icke kunna göras gällande.

Ordningssmanna-Inrättningen, för omkring Tio år sedan tillkommen och nu mera antagen i Länets fleste delar, synes vara äm-

nad att utgöra det första studium på municipalitets-banan och Ordningmännen bestämde att vara Police-maktens medhjelpare, i hvilket afseende de äro berättigade att med sin uppmärksamhet intränga i samhällslifvets flere förhållanden, samt äro i utöfningen af sin tjänst ställda under det skydd, Lagen tillägger dem som Konungens Befallningshafvandes bud och ärender föra, äfvensom medgifne handräckning af Krono-Betjeningen. Befattningen såsom Ordningssman uppdrages vanligen åt de bättre och förständigare ibland Allmogen och anses innebära ett heders- eller förtroende-uppdrag, som någon gång ganska väl motsvaras; men Ordningssmannaskapet kan dock icke hafva betydligt inflytande på samhällsskicket så länge det saknar den stödjepunkt inom hvarje ort, en ordentlig Municipal-Styrelse skulle lemna. Kyrko-Råden kunna väl i visse fall fylla denna lucka, då till deras omvårdnad hör vidmagthållande af ordning och sedlighet inom Församlingarne och de äfven, med Kyrkoherden till Ordförande, utgöra ett slags Domstolar, berättigade att med offentliga varningar och föreställningar, samt äfven med åläggande af böter, näpsa och bestraffa mindre förbrytelser emot Kyrko-Disciplinen och andre dermed gemenskap ägande ordningar. Desse myndigheter, som i allmänhet gjort sig aktade, synas därför uppfylla sitt föresatta ändamål; men deras verkningskrets är mycket begränsad, och torde ej eller lämpeligen kunna utvidgas till alla police-ärender inom Församlingen, oberäknadt de economiska, ehuru de å en del ställen hafva på sin lott Sundhets-polisen och Fattig-polisen, de der åter på andre ställen äro splittrade i serskilde afdelningar, merendels under Kyrkoherdens Ordförandeskap.

Vid sådane förhållanden med police-makten, och då, såsom här i Länet, nu hysande öfver 200,000 Invånare, spridde på 114 Qvadratmil, dess anseende och verksamhet hufvudsakeligen måste upprätthållas på Landsbygden af de Konungens Befallningshafvande directe underlydande Sex Kronofogdar och Tjugufem Länsmän, hvilka dessutom hafva en mängd andre, till en del mera vidsträckte åligganden, och hvarförutan endast Tre Lands-Fiscaler äro att tillgå i egenskap af Allmänna Åklagare, — må det anföras såsom ett stort och talande bevis på Folkets böjelse för ordning och laglydnad, att desse viktige Samhällselementer äro öfvervägande och allmänna säkerheten större än i flere andra Länder, om icke full-

komlig; och den oväldige torde deraf göra slutsatsen: att Läns-Styrelsen och dess underordnade söka uppfylla sin bestämmelse äfven i desse hänseenden.

För att lemna ett ungefärligt begrepp om mängden och omfattningen af de ärender och göromål, som åligga Läns-Styrelsen, torde böra nämnas, att, då för Tio år tillbaka de vid Lands-Cantzli- och Lands-Contors-Expeditionerne årligen incaminerade och anmälte målens antal uppgick till omkring 9,000; så har deremot antalet på sådane mål, genom ärendernes tilltagande både i mängd och omfattning, i sednare åren ökat sig derhän, att de utgjorde: 1827, 12,056, — 1828, 12,133, — 1829, 11,690, — 1830, 13,235, och 1831, 14,973 stycken, deribland en stor del varit sérdeles viktige eller ganska vidlyftige, samt således erfordrat flerfaldig handläggning och beredning samt mycket arbete, inuan de kuntrat sluteligen afgöras. Oberäknadt alla dessa ärender och göromål, tillhörande Läns-Administrationen i det hela, bör Landshöfdingen personligen deltaga uti Pröfnings-Comité och Markegångssättning, Roterings- och Recruterings-Commissioner, Mönstringsförrättningar, Tvänne Beklädnads-Directioner, Trenne Boställs-Directioner, Tvänne Lazarets- och Curhus-Directioner och Tvänne Hushållnings-Sällskapsförvaltningar, förutan andre mera tillfällige förrättningar.

Af Uppfostrings- och Undervisnings-anstalter, för Folket, äro följande befintelige på Länets Landsbygd:

Östads Barnhus i Östad Socken af Able Härad, inrättadt 1774 af framl. Commerce-Rådet och Commendeuren N. Sahlgren, medelst donation af Östad Säteri 7 mantal med $\frac{1}{8}$ -del afhyst Rå och Rör, 12 $\frac{1}{6}$ mantal Frälse och Frälse-ränta dessutom af 1 mantal, samt en i Rikets Ständers Bank insatt Capital-fond af 16,666 $\frac{2}{3}$ R:dr Specie. Antalet på de Barn, som af Barnhus-Inrättningen underhållas, uppgår nu till 106, hvilka njuta vård och uppfostran af Åboerne å de Barnhuset underlydande hemman, samt undervisning uti en på Säteriet uppförd och efter Vexel-undervisnings-method inrättad Schola, som efter hvad jag, närvarande vid sist hållne Examen, haft tillfälle erfaras, är i godt skick och synes svarande emot ändamålet; Varande Friherre Alströmer på Hauström; såsom Stiftarens närmaste lefvande Skyldeman, Disponent öfver Inrättningen. — Vexel-Undervisnings-Scholar finnas dessutom: En vid Tröflhättan, för 60 till 70 Barn,

inrättad och underhållen på Trollhätte Sluss-verks Bolags bekostnad; En uti Mellby Pastorat för 200 Barn, grundad på betydligt anslag af ägaren till Kobergs Säteri Friherre N. A. Silfverschiöld, och nyligen färdigbyggd samt för ändamålet inrättad; En uti Skallsjö Socken af Wedtle Härad, för 150 Barn, med husrum för en del af Barnen, grundlaggd och i allo bekostad af Ägaren till Näs Säteri, P. U. Berg, som äfven aflönar Läraren; En vid Upperuds Bruk, i Nordahls Härad, hvilken underhålles, i godt stånd och till betydlig omfattning, på Bruks-Bolagets bekostnad; En vid Billingsfors Bruk, i Wedbo Härad, inrättad och underhållen af samma Bruks-Bolag samt En vid Beckeforss Bruk äfven i Wedbo Härad, hvilken är inrättad och underhålles af Bruksägaren C. F. Wiern på Baldenäs. För öfrigt äro serskildte Scholor inrättade: uti Sättila Pastorat af Marks Härad, den genom Donation tillkomne så kallade Sethelinska Scholan, som kan jemföras med Apologist-Scholor, och der 50 till 60 Barn undervisas af Tvänne Lärare, samt njuta till en del understöd under scholæ-gången; Uti Frendeforss Pastorat af Sundahls Härad, en Catheches-Schola med ordinarie Lärare, som lönas af Församlingen; uti Gerdbem och Björke Socknar af Wäne Härad, Lerum Socken af Wedtle Härad, Forss Socken af Flundre Härad samt Örby och Kiunaromma Socknar af Marks Härad, vanliga Barn-Scholor, med Lärare som blifva lönade af Församlingarne. Om Barnundervisningen inom andre orter af Länet gäller eljest hvad 2 §. af denne underdånige Berättelse, i sådant ämne innehåller, hvarförutan om Scholæ-väsendet i Städerna återopas §. 5 och beskrifningen för hvarje Stad.

Hälsovården uti Länet, till så vidt den innebär omsorgen att vara uppmärksam på Folkets hälsolillstånd samt undersöka om, eller bota och hämma, smittosamma sjukdomar, bestrides, under Eders Kongl. Maj:ts Befallningshafvandes uppsigt, af de för Sundhetspolisen inrättade Local-Styrelser, med biträde af Trenne Provincial-Läkare, stationerade uti Wenersborg, Borås och Alingsås: På förstnämnde bägge ställen befinna sig äfven Länets bägge Lazarets- och Curhus-Inrättningar, som under sednare ären blifvit upprätthållne allenast genom de medel, Länets Invånare dertill sammanskjutit. Examinerade Barnunorskor äro väl på någre ställen till finnandes, och Städerna sakna icke deraf nödigt antal; Men på Landsbygden

äro sådane ännu icke allmänt antagna: Vaccinateurer finnes deremot inom alla Orter. Med afseende på Husdjuren, har någon stadgad hälsovård hittills icke kunnat åstadkommas, fastän lön å Stat är anslagen för en Djur-Läkare och Länets Hushållnings-Sällskap dels inköpt tjenlige Hus och Byggnader härstädes för Veterinair-Inrättning, dels redan beredt utväg till ökade Löningsinkomster för Läkaren dervid; ty, efter flere kungöranden om denne Djur-Läkare-tjenst, har icke någon competent Sökande sig ännu anmält: Emedlertid begagnas vid inträffande Boskapssjukdomar en tillförordnad Djur-Läkare, som ej undergått examen.

Fattigförsörjnings-Anstalter äro öfverallt vidtagne, med anledning af derom gällande författningar, så att tiggeri just icke behöfver tålas vid vanlige förhållanden med årsväxt och närings-tillfälle, fastän det äfven då ej alltid kan förekommas; Men efter svårare missväxter bjuder nödvändigheten att medgifva sådane utfattige personer och hushåll, som icke njuta allmän Fattigvård, att för lifsbergning begära allmosor, åtminstone inom egne Församlingar. Sättet för antagne fattighjons underhållande är skiljaktigt emellan Församlingarne, och vanligast äro, på Landet, alla hemmans-innehafvare indelade rotevis, att föda ett eller flere fattighjon, hvaremot på andra ställen åt fattighjonen utdelas understöd i spanmål eller penningar, eller ock båggedera, hvartill fond samlas genom öfverenskomne bidrag. I allmänhet hafva öfverenskommelserne om fattigförsörjningen det fel, att afvika från primitiva beskattningsgrunden, stadgande: att en hvar som icke sjelf är i behof af andras hjälp bör bidraga till Församlingens gemensamma fattigvård, och att deremot hafva tillämpat beskattningen endast på hemman och näringar samt synlige tillgångar och ofta allenast på hemman, hvarigenom händt, att den talrika classen af Torpare, fördels- och förpantnings-innehafvare, Backstugusittare, Bruksarbetare, Inhysehjon och Daglönare, med flere, hvilken class de individer oftast tillhöra som belasta allmänna fattigvården, — merendels undgå att bibraga till fattigförsörjningen under deras ungdoms-, hälso- och välmagts-tid.

Det är, ty värr! en erfarenhets-regel, närmare bekräftad efter missväxtåren 1826 och 1830, att fattighopen, och med den anspråken på fattigunderstöd, blifvit i sednare tider ökade, såsom följd egenteligen af de här förut i 1 och 4 §. §:ne angifne orsaker, hvilka

befordrat den obesutne folkmängdens hastiga tillväxt; Och det visar sig äfven af denne tillökning i fattigpersonalen att Fattig-lagarne och visse andre författningar, som dermed äga oskiljaktigt sammanhang, behöfva undergå revision och förbättring, derpå Eders Kongl. Maj:t ock i Nåder lärer vara betänkt och i hvilket afscende Landshöfdingarnes och Consistoriernes Utlåtanden blifvit infordrade; Varande för Elfsborgs Län detta underdåniga utlåtande gifvet under den 8:de sistl. Junii.

Ett för detta Län stiftadt Hushållnings-Sällskap, försedt med af Eders Kongl. Maj:t i Nåder fastställda Stadgar och nu mera arbetande på Tvänne Afdelningar, som hafva sammankomster i Wenersborg och Borås, bemödar sig att, med tillhjälp af de någorlunda betydliga Fonder, som äro ställda till Sällskapets disposition, understödja och uppmuntra odlings- och närings-slit, ordningssinne och medborgerlighet. Föremålet för Sällskapets verksamhet är vidsträckt, och äfven af natur att icke medgifva någon hastig eller starkt i ögonen fallande framgång; Dock är det synbart att Sällskapets omsorger redan framkallat försök uti ett eller annat af de ämnen, som blifvit till täflan framstälde. Hvad Afdelningen i Wenersborg tillgjordt, för att der organisera en Veterinair-Inrättning, är förut nämndt; Och nyligen har jemväl Afdelningen i Borås vidtagit åtgärder, för att derstädes åstadkomma en slik Inrättning. Hushållnings-Sällskapets behållne Capital utgör omkring 15,000 R:dr Banco, deraf 9,000 R:dr tillhöra Afdelningen i Wenersborg och 6,000 R:dr Afdelningen i Borås.

Sockne-Magaziner finnas inrättade endast uti Tjugusju Socknar; och de äro således ganska få, jemförelsevis emot Socknarnes i Länet stora antal. De befintelige Sockne-Magazinernes Fonder äro dessutom obetydliga, relativt till Socknarnes folkmängd och utsäde, med afseende på spanmåls-behöfvet efter missväxter; så att de knappast kunnat ingå i någon beräkning vid sådane tillfällen, helst som grunderne för förrättningen merendels förutsätta Spanmåls-lagrets utlänande årligen, vid vårtiden, för att efter påföljande skörd återlefvereras in natura, med viss uppgäld, men hvilket icke gerna kan ske då svårare missväxt inträffar och det skulle vara mest af nöden att återbekomma Länen, till understöd för utsädes-behöfvande delägare.

Föreningar om ersättning till Jordbrukare som lidit skada på Grödan, af Frost, Hagel, Storm och Vattu-flöde, äro träffade endast inom några Pastorater eller Socknar och sådant på mindre bestämda grunder. I öfrigt har denne angelägenhet blifvit lemnad till behandling för tillfället, då allmänna välviljan skulle behöfva att i ofvannämude ändamål påkallas; Dock har, mig veterligen, någon så beskaffad ersättningsfråga icke hittills blifvit väckt hvarken på grund af ingångne öfverenskommelser eller eljest; Och vid allmänna missväxter har Staten städe nödgats träda emellan med undsättning.

Angående omfattningen och beskaffenheten af de allmänna Undsättnings-anstalter, som på Eders Kongl. Maj:ts nådigste befallning blifvit här i Länet vidtagne efter 1826 och 1830 års missväxter, och hvilka egenteligen ägt rum under detta qvinquennium, åren 1827 och 1831, återopas i underdånighet mine den 31 December 1827 och 31 December 1831 till Eders Kongl. Maj:ts afgifne utförliga Berättelser, af hvilka det inhämtas, att samma undsättnings-anstalter blifvit på skiljaktige sätt utförde och hafva af Allmänna medel och tillgångar medtagit, första gången: 199,071 R:dr 42 Skill. Banco, jemte 5,581 Tunnor Spanmål in natura, beräknade i värde till 69,644 R:dr 19 Skill. i rist Banco och sednare gången tillhopa 172,718 R:dr 16 Skill. Banco, allenast i penningar.

En Sparbank är för några år tillbaka inrättad uti Wenersborg och fortfar, med ökad förtroende; så att insättningarna blifvit allt mer och mer betydliga och utgöra nu tillhopa 6,100 R:dr. Nyligen är äfven Sparbank inrättad i Borås; hvarförutan en sådan är under inrättande i Alingsås Stad.

Brandstods-Föreningar äro på Landet nästan allmänt ingångne, dels Häradsvis, dels Pastorats- och Socknevis, samt uppfylla hufvudsakeligen det dermed åsyftade ändamålet.

Anstalterne till Rofdjurs utödande bestå nu mera nästan ensamt uti de öfverenskommelser, som dels förut, dels ock i följd af Kongl. Brefvet den 19 Junii 1830, blifvit ingångne Häradsvis, eller Pastoratvis, om förhöjde Skott-löners utgifvande, dertill så väl Hemmans-innehafvare som andre på Landet boende Kreatursägare förbundet sig sammanskjuta nödige medel; Och för öfrigt anställas Skallgångar, när omständigheterna göra sådane nödvändige och de af någon ords Invånare begäras.

I af-

I afseende på ordningen vid Gästgifverierne äro erforderlige föreskrifter, i öfverensstämmelse med allmänna Författningarne, gifne och kungjorde, samt i Dagböckerne intagne.

Oberäknadt Gästgifvaregårdarne, som i allmänhet åtnjuta näringsfrihet och betala afgifter därför, finnes på Landsbygden allenast 35 och i Städerna 38 tillätne Krogar och Näringsställen.

För Fångvården, till så vidt den af Stats-Verket bekostas, äro Läns-Fängelser inrättade uti Wenersborg och Alingsås, hvilka likväl egenteligen begagnas såsom förvarings- och bysättnings-häkten. I öfrigt hålla Härader och Städer enskilte fängelserum, till Fångars förvarande medan ransakning om dem vid Under-Rätterne förehafves. Vid Fångars transporterande och bevakande under transporter, hvilket allt nu mera sker på Statens bekostnad, med Gästgifveri-skjuts och genom tillsatte Fång-Gevaldigrar, iakttages derom gällande föreskrifter; Och bör anmärkas, att Fångspillning under transporter blifvit mindre allmän sedan nyssnämnde bevaknings-anstalt vidtogs.

Marknader. Förutan Sjutton marknader om året uti Länets Städer, äro på Landsbygden serskiilte Marknadsplatser utsedde, der tillhopa Sjutton Marknader årligen hållas, eller nu mera, sedan Svenljunga ena marknad nyligen blifvit indragen på ortens Invånares begäran, allenast Sexton. Dessa af ålder brukeliga sammankomster för handel och köpenskap, anses vara nödvändige, såsom medförande lättnad vid utbyte eller afsättning af Stads- och Landtmanna-producter; Och de smärre oordningar, som någon gång kunna förefalla, utgöra, i och för sig sjelfve, således icke något skäl till Marknaders afskaffande, så länge erfarenheten vitsordar att Marknads-ställets läge och öfrige omständigheter befodra ofvanförmälte allmänt nyttiga trafik. — Marknadernes antal här i Länet synes, för öfrigt, icke vara stort, jemförelsevis emot Länets areal-vidd och folkmängd, samt med afseende på tillvarande local-förhållanden.

§. 5. Städer.

a). *Wenersborg.* Grundlagd under Drottning Christinas Regering, på Hufvudnäs då varande Säteris ägor, vid södra ändan af Wenern, som här genom den lilla Sjön Wassbotten och Carlsgraf

förenar sig med Götha Elf samt förmedelst Slussarne vid Brinckbergs-kulle, Trollhättan och Lilla-Edet, eller nu mera Ström, vid Elfvens utlopp och Hafvet. — Staden, till en början befolkad från den urgamla Staden Brätte, som varit belägen $\frac{1}{2}$ mil längre söder ut vid slutet af sistnämnde lilla Sjö, har ett för handel och sjöfart ganska gynnande läge samt omgifves af en bördig och väl bebodd Landsort, tillhörande Sundahls Härad på Dahlsland och Wäne härad af Westergöthland. Jemte de genom Konung Gustaf Adolph den Stores stadfästelse-bref, af den 4:de Januarii 1620, gamla Staden Brätte försäkrade jordägor och lägenheter, blefvo, genom Drottning Christinas privilegier af den 12 November 1646, för Wenersborgs anläggande donerade Hufvudnäs Säteri med derunder lydande hemman och herrligheter, hvarförutan Staden sedermera inköpt till mulbete Tvänne mindre hemmansdelar på Dahlsland; så att Stadens hela område, svarande emot $7\frac{3}{8}$ hela mantal, utgöres af vid pass 3,000 Tunneland jord, deraf omkring två tredjedelar äro till åker och äng uppodlade samt innehafves och brukas till ungefärligen halfva arealen af Stadens Invånare och andre, som derå förvärfvat besittningsrätt, hvaremot andra hälften, bestående för det mesta af Gammelstadsjorden ännu är bibehållen Staden, till gemensam disposition, och utarrenderas för Stadens räkning, tillika med Hufvudnäsön och Sägverket derstädes. Sjelfva Staden är indelad uti 344 hela Tomter, hvaraf 29 för publika Hus och Byggnader; Och dessutom 38 projecterade och ännu obegagnade Stadstomter.

Stadens bestånd grundar sig hufvudsakeligen på Handel och Sjöfart. Jordbruket bidrager äfven betydligt dertill och handtverkerierne något: Fabriker finnas icke.

Handeln har till föremål dels att förse Staden och kringliggande orter med Salt, Sill och dylike förnödenheter samt utländska drycker och specerier, jemte vanlige Kram- och Bodvaror, äfvensom efter missväxt-år med spanmål, dels commissions-affairer för Wermelands Invånare i afseende på deras jern- och trävaruhandel på Götheborg, samt i allmänhet med spanmål och brännvin af ortens production. Man klagar öfver handels och sjöfartens aftagande härstädes under sednare tider, hvilket äfven torde äga grund, i synnerhet hvad sjöfarten beträffar, och sannolikt har till orsak vissa sakers förändrade skick. Så har, till exempel, den fria

trafiken med Norrige, som öppnat tillfälle för Invånarne på Dahlsland att hämta Stapelstads-varor från Fredrikshall, utan tvifvel något verkat till minskning uti minuthandeln för Wenersborgs och Åmåls Städer; Och, i afseende på sjöfarten, är det notoriskt, att Wermelands Jern-Bruks- och Sågverks-Ägare nu, mera än förr, transportera sina effecter på egne fartyg ända till Götheborg, äfvensom att Bohusländska Skärgårds-Inbyggarne börjat, med deras Storbåtar, dela förtjensten af fraktfart uppå Wenern och Götha Elf. Likväl kan, för min del, jag icke antaga att handelsrörelsen härstädes, i det hela, aftagit under ifrågavarande qvinqvennum, åren 1827 med 1831. —

Handtverks-rörelsen, som i allmänhet är mindre betydlig, idkas dessutom icke, då man härifrån undantager en eller annan Verkstad, som berömligen skötes, med den ordning och drift som skulle kunna bidra till handtverkeriernes förkofran. Stadens handtverkare äro således, för det mesta, obemedlade, eller fattige, hvilket tvifvelsutan härrörer mindre af något deras alltför stora antal, än af den omständigheten att de nya handtverkare som, efter utståndne läro-år, nedsätta sig såsom Mästare, merendels sakna erforderlige förlags-tillgångar och stundom äfven skickelighet, att med ordning börja och med drift sköta sine handtverk.

Tillförseln på Stadens Torg och Marknader, af Spanmål, Victualier och andre Landtmanna-producter, är ymnig och priserna i följd deraf någorlunda lindrige. Spanmålshandel, hvartill de Staden angränsande productiva Landsorterne skulle lemna godt tillfälle, idkas icke inom Staden i någon tillräckelig scala, hvilket åter torde komma att ske, om och när Staten upphörer att efter missväxt-år träda emellan med spanmåls tillhandahållande in natura; och då denne Stad, betraktad såsom afsättnings-ställe, således emedlertid icke svarar emot det förråd af öfverskotts-producter, som från Landet är eller skulle vara att afyttra, kan den förra icke eller hafva så betydligt inflytande på den sednares cultur och näringar, som local-förhållanden antyda, helst Stadens egen jord, hel och hållen, användes till framalstrande af spanmål och sådane nödvändighetsartiklar, som eljest skulle från Landet uppköpas. — I Staden hålles årligen Tre Marknader, som vanligen äro mycket besökte af trafikerande.

Oaktadt, enligt hvad sålunda anfördt är, det skulle kunna synas, som vore Handels-rörelsen stationair och Handtverks-rörelsen snarare i aftagande, än tilltagande under i fråga varande, relativt till förra, qvinqvennium, har folkmängden blifvit ökad med omkring 200 personer, hvilket lærer kunna tillskrifvas i synnerhet den lätthet hvarmed arbetande Classen härstädes, i anseende till öfverflödigt tillgång och lindriga priser på lifsmedel, närer och fortplantar sig.

Staden, som är säte för Landshöfdingen, har ett välbyggt Residence-hus, af sten, samt Lazarett-Byggnad, Krono-Magazins- och Bageri-hus och Läns-Fängelse äfven af sten; men för öfrigt äro så väl Stadens publika Byggnader som, med få undantag, alla enskilda hus, uppförde af träd.

I Staden finnes en Lärdoms-Schola fördelad i Trenne Classer, med ett Bibliothek af omkring 1,700 Volumer, till större delen donerad af framlidne General-Auditören Gyllenheim. Jemväl är en Vexel-Undervisnings-Schola för 150 Barn der grundad, genom gåfva af Eders Kongl. Maj:t och serskild donation af bemälte General-Auditör, jemte tillskott af Stadens Invånare, samt underhålles i godt skick på Invånarnes bekostnad; Varande dessutom invid Scholæ-Byggnaderne en väl ordnad Gymnastik uppförd.

För allmän Sjukvård har Staden icke någon serskild Inrättning, men lönar i detta afseende Stads-Läkare och Stads-Chirurg; hvarförutan ena Provincial-Läkaren är stationerad i Staden, så att nödigt Läkare-biträde derstädes icke saknas.

Fattigvården besörjes af en för ändamålet inrättad Comité. De fattige, som till någon del njuta fria Bonings-rum, understödjas i allmänhet genom erhållande månatelige bidrag, hvartill Stadens Invånare sammanskjuta medel. Efter missväxterne 1826 och 1830 hafva Stadens Invånare, med berömvärd enighet och människokärlek, dessutom gjort betydliga extra omkostnader för fattigvården, genom Soppkoknings-Inrättningar, derifrån under nästpåföljande vintrar soppa dageligen utdelades till fattige och behöfvande.

I afseende på Drätsel-Verket anmärkes, att detta är i godt skick och Ordinarie-Inkomsterne ännu så tillräckelige, att hela den contingent Borgerskapet erlägger till Stads-Cassan, egenteligen, för att äga någon grund för röstberäkningen vid voteringar, allenast utgör omkring 60 R:dr årligen. — Sedan Stadens rättighet att uppbära

Hamn- Bro- och Vägpenningar af Segelfarten förbi Staden, blifvit öfverlåten på Styrelsen öfver Segelfarts-anstalterne emellan Wenern och Hafvet, emot 2,000 R:drs ersättning årligen till Stads-Cassan, har Staden nu mera icke någon annan inkomst af Tolag eller dylike afgifter.

b) *Alingsås*. Först bebyggd af flyktade Invånare från det af fienden uppbrände Ny-Lödese; Och har år 1619 erhållit sina äldsta privilegier af Konung Gustaf Adolph den Store. — Staden är belägen inom Kullings Härad emellan Sjöarne Gersken och Mjören och indelad i 201 hela tomter samt innehar donerade $5\frac{1}{8}$:dels hemman, efter helt räknadt, hvilkas areal-vidd utgör, förutan Skog och Betesmark, 574 Geometriska Tunneland, som begagnas till Åker och Äng.

Stadens tillvarelse beror af Handel, Fabriker och Handtverkerier, samt Jordbruk.

Handelsrörelsen, som egentligen består i utminutering af vanliga Köpmanna-varor, är inskränkt genom Stadens belägenhet nära Götheborg, och förmenas hafva aftagit i sednare tider. Fabriks-närningen som bedrifves med 2 Klädes-Fabriker, 2 Strump-Fabriker och 2 Färgerier, har, hvad klädestillverkningen beträffar, blifvit minskad under sistförflutne åren, genom nedläggande af den betydligaste Klädes-Fabriken; Men i öfrigt har Fabriks-rörelsen snarare till- än aftagit. Handtverkerierne uti denna lilla Stad skötas med mera omsorg och framgång, än uti Länets öfrige Städer; Och finnes deribland Verkstäder som i arbetets godhet kunna täfla med Hufvudstadens, hvilket i synnerhet gäller om Garfvare och Carduansmakare, deraf en, Rådmannen Nyman, tillverkar Marokin och Saffian af alla färgor, jemngoda med de bästa både in- och utländska. För närvarande anser man Stadens handtverkerier hafva någorlunda fördelaktig afsättning på tillverkningarne.

Det betydliga Jordbruket omkring Staden skötes med drift och omtanka; Och må anmärkas att här infördes, först i Riket, potatoes-odlingen af Jonas Alströmer. Samme förtjente man anlade äfven planteringar för Tobak och Färgstoffer; Men dessa äro sedån förvandlade till Åker och Äng; så att Stadsjorden nu mera uteslutande användes för Åkerbruk och Boskapsskötsel, samt mycket för odling af potatoes till Bränvinsbränning.

På *Landtmanna-produeter* saknar Staden icke tillförsel, som, vid ofvannämnde förhållande med Stadens eget jordbruk, snarare är öfver än under behovet. Stadens inflytande, såsom afsättnings-ställe, på kringliggande Landsorters cultur och näringar kan således icke vara betydligt, och faller åtminstone icke starkt i ögonen. I Staden hålles årligen fyra Marknader, som äro tämmeligen besökte af trafikerande.

Inom Staden är en Lärdoms-Schola, som befinnes i godt skick, under tillsyn af Rector och Tvänne Colleger, hvilka njuta lön af Allmänna medel och enskilde Donationer, samt husrum af Staden. Äfven finnes der en Vexel-undervisnings-Schola, som rymmer 150 Barn, gemensam för Staden och Lands-Församlingarne samt grundlaggd genom Eders Kongl. Maj:ts Nådiga frikostighet och någre enskilde bidrag. För Läraren har Alingsås Socken anslagit räntorne af Trenne små jordlägenheter som blifvit från Kronan återvunne; Men dessutom saknas hvarje annan löne-tillgång, än den Pastor kan årligen insamla genom frivillige bidrag, af Församlingarnes Invånare.

Fattigförsörjningen, hvartill Stadens Invånare sammanskjuta medel, vårdas sorgfälligt af en därför inrättad Comité och har ådragit Staden betydliga kostnader i synnerhet under åren 1827 och 1831, då för en viss tid utdelning af mat till de fattige dageligen ägde rum. För Hälso-vården lönar Stadens Cassa en Läkare, som nu tillika är Extra Provincial-Läkare nti det efter sista Riksdag inrättade tredje Provincial-Läkare-Districtet.

Stadens Drätsel-Verk förvaltas af en serskild Commission, i öfverensstämmelse med derom af Eders Kongl. Maj:ts fastställt Reglemente; Och hafva flere nyttige förbättringar å Stadens Gator, Broar och allmänna platser i sednare åren skett, genom denna Commissions försorg.

c) *Borås.* Staden är anlaggd under Konung Gustaf Adolph den Stores Regeringstid, år 1622, förnämligast med afseende på den Rese- och Gårdfari-handelsrörelse, som derstädes än i dag idkas, och hvaraf Stadens bestånd hufvudsakeligen beror: För öfrigt grundar sig detta på vanlig Bod- och Minut-handel, Fabriker och Handtverkerier, samt endast i mindre mån på jordbruks-skötsel.

För Rese- och Gårdfari-handeln, som med drift sträckes till alla delar af Riket och äfven till Norrige, uppköpa Stadens Hand-

lande högst betydliga partier af inhemska Linne- och i synnerhet Ylle-väfnader från Skåne, Halland och Småland samt äfven från andre orter, af hvilka Ylle-väfnaderne till stor del stampas, färgas och beredas inom Staden och i dess grannskap, till tjenlig handelsvara; hvarförutan Stadens Handlande äro förläggare till eller uppköpare af betydliga andelar i de Bomullsväfnads-artiklar som tillverkas i Staden och egenteligen uti den Landsort deromkring, hvar-est Väfnads-industrien har sitt säte. Bod- och Minut-handeln med vanliga Köpmanna-varor är deremot inom Staden föga vigtig, i anseende till Stapel-orten Götheborgs nära belägenhet; Men omsättningen på Stadens Torg med Landtmanna-producter, och i synnerhet spannmål, är ganska liflig; så att en stor del af Skaraborgs Läns Invånare och de jordbrukare uti Elfsborgs Län, som vanligen afföra deras öfverskotts-Spannmål till Borås, finna derstädes säker och merendels förmånlig afsättning dels till Stadens Inbyggare och Handlande samt dels, och för det mesta, till Allmoge och Uppköpare från de Staden omgifvande folkrika trakter, som räknas till Gård-farihandels-Districtet, och i hvilka jorden icke framalstrar nog spannmål för folkvärdens behof. Af Fabriker förtjena Färgerierne egenteligen att serskildt nämnas, såsom varande af större betydighet. Goda Handtverkerier af alla nödige slag, deribland Garfverier med vidsträckt rörelse, saknas icke inom Staden; Och för öfrigt bedrifves både Fabriks- och Handtverks-Näringarne med ordning och om-tänka. Stadens jord användes för det mesta till frambringande af foder-växter och potatoes men föga för spannmåls producerande; Och synes, vid jemförelse af alla dessa förhållanden, slutföljden blifva: att Borås Stad, betraktad såsom afsättnings-ställe, utöfvar i flere afseenden ett nyttigt och betydligt inflytande på cultur och närin-gar inom så väl Elfsborgs Län, som ofvannämnde flere angränsande Län. — I Staden hålles årligen fyra mycket besökte Marknader, som verksamt bidraga till varu-omsättning och trafik.

Uti Staden befinner sig en allmän Schola, som förestås af Rector och Collega, och till hvars bestånd Staden något bidrager. Nära derintill finnes en på Stadens bekostnad väl ordnad och underhållen Gymnastik-Inrättning; Och är jemväl, i sammanhang med Fattigvårds-anstalterne, en Vexel-undervisnings-Schola inrättad, der 70 till 90 fattige Barn njuta fri undervisning äfven på Stadens be-

kostnad; hvarförutan Stadens Invånare, genom frivillige bidrag, underhålla en serskild Söndags-Schola för Handtverks-Lärlingar och andre ynglingar af de industriella och arbetande Classerne; hvilket allt vittnar om den upplysta och nitiska omsorg för medborgerlig bildning, som råder i denna Stad. Fattigförsörjnings-anstalterne, i och för sig sjelfve, äro äfven på ganska god fot och med omtanka vårdade; Åtnjutande Fattighjonen dels underhåll på Fattighuset, som är rymligt och tillika hyser Vexel-undervisnings-Scholan, dels månatligt understöd i penningar, beräknadt efter större eller mindre behof: Utgifterne för Fattigvården hafva, för öfrigt, under nu ifrågasvarande qvinqvennum varit serdeles dryga och för Stadens Invånare betungande, dels i följd af den år 1827 Staden öfvergångne eldsvåda, dels på grund af missväxterne 1826 och 1830, hvilka bägge omständigheter ansenligen ökat Fattighopen och anspråken på Fattigförsörjning. Sjukvården bestrides af Stads-Läkare och Stads-Chirurg; Och dessutom har ena Provincial-Läkaren sin station uti Staden med kringliggande Härader till District.

Den förhärjande eldsvådan 1827, som medtog allt hvad 1822 års brand skonade, äfvensom det derefter nybyggda till största delen, har i allmänhet försatt Stadens Invånare, från ett välmående och bergadt, i ett skuldsatt och fattigare tillstånd, emedan till nya Byggnader en större del af rörelse-capitalen medtagits, utom hvad af de erhållne räntebärande lånen dertill åtgått, utgörande 100,000 R:dr à 3 procent och 85,000 R:dr à 5 procent, hvilka lån således i årlig ränta kostat 7,250 R:dr, — och i bredd hvarmed inbördes-skatterne måst ökas på jord och tomter till dubbelt och deröfver, som haft den menliga verkan, att åtskillige behållne Borgare afsagt sig burskapet och antingen nedlaggt rörelsen eller förenat sig med andre Städer, äfvensom deraf följt, att obebyggde tomter för närvarande hafva ringa värde och mera äro ägarne till last, än nytta. Med Stadens återuppbyggande, efter ny och utvidgad plan, är likväl årligen fortsatt, så att 176½ tomter blifvit bebyggde från medlet af 1827, då sista eldsvådan timade, intill 1831 års slut; Dock äro af Stadens, dels gamla bibehållne, dels efter planen för Stadens indelning tillkomne nya, tomter 170 ännu obebyggde. Regleringen af gator och allmänna platser har äfvenledes fortgått så långt med-

medhinnas kunnat; och de dertill dels af Eders Kongl. Maj:ts utaf Statsmedlen anslagne 15,000 R:dr, dels af Bancolånen anvisade 10,000 R:dr, äro för det mesta använde, så att vid 1831 års slut endast omkring 7,500 R:dr voro i behåll. För de till gator och öppna platser utlaggade tomter, utgörande $69\frac{3}{4}$, har i sammanhang härmed annan jord blifvit inköpt och fördelad till nya tomter samt lemnad i ersättning; Varande af dessa nya Tomter i Södra ny-anlaggade Stadsdelen flere redan bebyggde. — Det svåra lidande 1827 års olycka förorsakat, — och hvars följder ännu länge skola kännas, har sålunda, genom Stadens återuppbyggande efter förbättrad plan, med ovanligt breda afskäringsgator emellan Quarteren, föranledt till Stadens förskönande och medfört den fördel, att betydligare eldskador synas böra kunna i framtiden förekommas.

d). *Ulricæhamn.* Har vackert läge vid sjön Asunden, ej långt från stället hvarest den gamla Staden Bogesund varit belägen. I anseende till donationens uråldrighet, saknas all upplysning om hemmantalet på den jord, Staden nu innehar; Varande den dock i sednare tider ansedd svara emot 5 Mantal; Och utgöres den af 64 Tunneland 14 Kappeland öppen åkerjord, 410 Tunneland 8 Kappeland Ängsmark och 1,115 Tunneland 8 Kappeland Skogs- och Betesmark.

Lika med Borås, idkar Ulricæhamn en vidsträckt Rese- och Gårdfarihandel, som äfven utgör egenteliga grunden för Stadens bestånd, i öfrigt beroende af vanlig Stadsmanna-handel samt Fabriker och handtverkerier, jemte något jordbruk.

Inom Staden tillverkas med utmärkt färdighet en mängd husväfnader, hvilka, jemte dervarande Bomulls- och Ylle-fabrikers tillverkningar samt på Landet serskilt uppköpte betydliga partier inhemska varor af dylik beskaffenhet, vinna afsättning genom Rese- och Gårdfari-handeln. Stadens öfrige handel är mindre betydlig och handtverks-rörelsen ringa, samt jordbruket, som annars med omsorg skötes, ej eller af serdeles mycken betydenhet. Tillförseln af spaumål, egenteligen från Skaraborgs Län, och af Victualier från den Staden kringliggande Landsort är mer än tillräckligt svarande emot behöfvat för Staden; Dock tryter, det oaktadt, icke af förmåre, emedan stor del af Invånarne inom de tillgränsande Häraderna, som

hafva rättighet till Gårdfari-handel och den utöfva, årligen behöfva köpa spannmål. Staden är således icke utan fördelaktigt inflytande på cultur och näringar uti de Landsorter, som derstädes söka och finna afsättning för öfverskotts-producterne af deras jordbruk och industri. — Tre marknader hållas årligen inom Staden, hvilka anses bidraga till trafikens lifvande.

En i Staden befintelig allmän Schola, till hvars underhållande Stadens Invånare bidraga, skötes af Rector, som tillika är Comminister och Collega. Dessutom är en Folk-schola, förenad med Söndags- och Handtverks-Schola, nyligen i Staden inrättad, för omkring 70 Barn och underhålles ensamt på Stadens Invånares bekostnad. För Hälso-vården lönar Staden egen Läkare, den ende i orten, dock är den nuvarande icke behörigen speciminerad; Och som Landsorten omkring Ulricæhamn synes vara i behof af mera Läkare-biträde, är således föreslagit, att en Fjerde Provincial-Läkare för Länet skulle antagas och erhålla station i denne Stad. Fattigförsörjningen bestrides till någon del genom räntan på en af Eders Kongl. Majt lemnad gåfva, och för öfrigt genom nödige sammanskott af Stadens Invånare.

c). *Åmål.* Denne Stad har, likasom Wenersborg, fördelen af ett godt läge för trafik med hamn vid Wenern; Och grundar den sitt bestånd hufvudsakeligen på handel och sjöfart, samt i öfrigt på handtverkerier och jordbruks-skötsel.

Handeln består uti Minut-rörelse med vanliga köpmanna-varor, deraf förlaget vanligen tages från Götheborg; Och sjöfarten har till föremål dels detta förlags transporterande, samt dels fraktesor med jern- och trä-varor för Dahlsland och Wermelands Bruks-egares räkning. Om Handelns och Sjöfartens tillstånd, samt orsaken till dess förmenta aftagande, gäller hvad som är anmärkt i lika ämne för Wenersborg.

Handtverkerierne äro icke serdeles betydliga, men förse likväl Staden och kringliggande Landsbygd, till en del, med handtverksarbeten. — Jordbruket går endast ut på att framalstra säd och foderväxter till husbehof, samt skötes med omsorg.

På Stadens Torg och Tre årliga Marknader är tillförseln af spannmål och victualier från angränsande delar af Dahlsland och Wermeland liflig, samt mer än tillräckeligt motsvarande consumtio-

nen inom Staden: För hvad som öfverskjuter infinna sig dock gemenligen afnämre från tillstötaude Skogs- och Bruks-trakter. Stadens tillvarelse är således icke utan vigt för Landsbygden deromkring, genom befordrande afsättning på producterne af dess cultur och näringar.

Af Undervisnings-Verk har Staden allenast en Pedagogie, med Stadens Comminister till Lärare; Men hus är uppbyggt för en högre Apologist-Schola, eller Lägre Lärdoms-Schola, att öppnas så snart allmänna anslaget dertill blifver fastställt: En Vexel-undervisnings-Schola är äfven i fråga till inrättande. — För Sjukvården är Stads-Läkare antagen och lönad. Fattigförsörjningen, under tillsyn af Magistraten och visse Committerade, bestrides från en för ändamålet samlad mindre Cassa och för öfrigt genom sammanskott af Stadens Invånare.

Stadens Drätsel-Verk njuter i årlig inkomst af fastställda Sjöfarts-afgifter, nemligen Hamn- och Vågpenningar, 282 R:dr 24 Skill., efter medel-beräkning.

Med afscende på Länets samtelige Städer, bör sluteligen underdånigast anmärkas, att, oberäknadt den Rese- och Gårdfari-handels-rättighet Borås och Ulricæhamn efter serskilde Kongl. Resolutioner utöfva, hafva Städerna inom detta Län icke några uteslutande privilegier, men tillgodonjuta likväl de Städer i allmänhet, af ålder tillagde rättigheter och förmåner, så vidt desse ännu stå tillsammans med tidehvarfvets fordringar på en större näringsfrihet.

De från Magistraterna för detta qvinqvennum, äfvensom för det nästföregående, hit inkomne Berättelser, beskrifva, i mer eller mindre tydliga ordalag, Städernes Handels- och Handtverks-rörelse, eller Stadsmanna-Näringarne i allmänhet, såsom varande i jemnt aftagande; Men, för min del, kan jag, vid betraktande deraf, att Länets folkmängd under de sistförflutne 25 åren blifvit i det hela ökad med $66\frac{2}{3}$ procent, hvilket åter förutsätter betydligt ökad consumption af Köpmans- och Handtverks-varor, samt följakteligen utvidgad trafik, — icke antaga ofvanförmälte beskrifningar eller omdömen, såsom grundade, fastän ett tillfälligt aftagande under en viss tid, och tilltagande under en annan, kunnat äga och verkligen ägt rum, af serskilte här förut uppgifne orsaker. Att obestämda myntförhållanden och andre omständigheter, under sistförflutne Tvänne

qvinqvennier, gjort crediten man och man emellan vacklande och sålunda stundom försvärat omsättningen af producter och varor i allmänhet, må väl icke nekas; Dock som, med undantag för Borås, der olyckshändelser vållat utflyttning, Städernes folkmängd tilltagit, om icke i bredd med Landets, åtminstone betydligt, och något factiskt motbevis om Städernes aftagande i välstånd, icke förefinnes; så anser jag mig befogad hysa den mening: att Städernes tillstånd, jemförelsevis till en föregående tid, är hvad rörelse och förmögenhet beträffar stationairt, och kanske i tilltagande, ehuru det öfverallt ökade antalet af Näringsidkare haft till följe, att rörelsen och förmögenheten nu mera finnas delade på flera händer, än förr.

Wenersberg å Lands-Cantzliet den 31 December 1822,

P. SANDELHJELM.

A. P. Sandberg.

Sammandrag öfver Mantals-Längderne uti Elfsborgs Län för Åren 1828, 1829, 1830, 1831 och 1832, utvisande Folk-
mängden vid slutet af hvarje nästföregående år eller

	År 1827.			År 1828.			År 1829.			År 1830.			År 1831.								
	Mankön.	Qvinkön.	Summa Folk-mängd.	Mankön.	Qvinkön.	Summa Folk-mängd.	Mankön.	Qvinkön.	Summa Folk-mängd.	Mankön.	Qvinkön.	Summa Folk-mängd.	Mankön.	Qvinkön.	Summa Folk-mängd.						
Wenersborgs Stad	-	-	-	-	-	-	1,038	1,298	2,336	1,056	1,243	2,299	1,106	1,284	2,390	1,119	1,318	2,437	1,154	1,377	2,531
Borås D:o	-	-	-	-	-	-	905	1,135	2,040	938	1,047	1,985	998	1,172	2,170	937	1,218	2,155	983	1,239	2,222
Alingsås D:o	-	-	-	-	-	-	519	683	1,202	534	697	1,231	541	691	1,232	526	968	1,494	548	711	1,259
Ulricæhamns D:o	-	-	-	-	-	-	740	479	1,219	775	479	1,254	793	460	1,253	729	486	1,215	682	460	1,142
Åmåls D:o	-	-	-	-	-	-	590	687	1,277	569	659	1,228	562	662	1,224	570	701	1,271	559	693	1,252
Wäne, Bjerke, Flundre, Ahle och Vättle Härad	-	-	-	-	-	-	16,790	17,141	33,931	16,858	17,376	34,234	16,980	17,475	34,455	17,029	17,670	34,699	17,317	17,841	35,158
Kullings, Gäseneds och Åhs Dito	-	-	-	-	-	-	15,087	15,764	30,851	15,268	16,006	31,274	15,320	15,975	31,295	15,351	16,360	31,711	15,576	16,713	32,289
Marks, Bollebyggds och Wedens Dito	-	-	-	-	-	-	16,005	17,330	33,335	16,152	17,695	33,847	16,472	17,731	34,203	16,524	17,763	34,287	16,639	17,847	34,486
Redvägs och Kinds Dito	-	-	-	-	-	-	14,657	15,893	30,550	15,209	15,987	31,196	15,487	16,455	31,942	15,642	16,610	32,252	15,639	16,813	32,452
Sundahls, Nordahls och Wahlbo Dito	-	-	-	-	-	-	13,088	13,502	26,590	13,565	13,923	27,488	13,842	14,226	28,068	14,018	14,530	28,548	14,123	14,664	28,787
Wedbo och Tössbo Dito	-	-	-	-	-	-	11,439	11,821	23,260	11,518	11,891	23,409	11,532	11,879	23,411	11,764	11,947	23,711	11,831	11,801	23,632
Summa							90,858	95,733	186,591	92,442	97,003	189,445	93,633	98,010	191,643	94,209	99,571	193,780	95,051	100,159	195,210

Elfsborgs Läns Lands-Contor, den 31 December 1832.

C. L. RINMAN.

Calcul till utrönande af ungefärliga medel-värdet på tillverkningarne vid de i Elfsborgs Län belägne Jern-Bruk och Förädlings-Verk.

Härad.	Socken.	Bruks- och Manufacturiers namn.	Stångjerns- och Ämnes-		Frälse-smide.	Hela årliga smidet.	Nu varande hammar-skatt.		Afverkningens värde i Penningar.		
			Här-dar.	Ham-rar.			Ämnes-smide.	Stångjerns-smide.			
Wedbo	Steneby	Billingsforss Bruk	4	3		1,600	22		9,000	För 1,300 Skk Smide må tills vidare tillverkas Stångjern mot dubbel hammarskatt. Af hela smidet anses att manufactureras 450 Skk å 20 R:dr. Öfrige 1,150 Skk upp-tages till förädling vid Hofre manufacturi. under frihets-år. 1 afräkning för 300 Skk ämnes-smide får tillverkas stångjern mot dubbel hammarskatt. Nytt smide 600 Skk dito. { 600 Skk å 16: 32. 100 D:o å 20: — (mot dubbel hammarskatt får å ämnes-smidet 900 Skk tillverkas stångjern. 450 Skk å 16: 32. 450 D:o å 20: — à 20 R:dr.	
		1 Ståhlugn. 1 Plåthammare med härd. 1 Knipphammare. 1 Masugn.									
		Bäckeforss Bruk	2	2		900	3	12	16,000		
		2 Knipphamrar. 6 Spikhamrar.									
Torrskog	Gustafsforss Bruk	2 Ståhlugnar. 3 Knipphamrar. 6 Spikhamrar.	3	2		900	5 4 19	7 10 2	16,500		
		Loviseholms Bruk	1	1		400	4		8,000		
Steneby	Cathrineholms Manufacturi	1 Spikhammare.							1,000	50 Skk manufactur-smide.	
		Tössbo	Moo	Forsbacka Bruk	2	1		850		8 10	14,166 32
Pärsby Bruk	2	1			850		8 10	14,166 32	à 16: 32.		
Haneforss Bruk	3	2			1,150	6	8 10	19,166 32	à 16: 32.		
Tössö	Hvittlanda Bruk	1 Knipphammare. 1 Spikhammare.	3	2		800		8	14,000	{ 200 Skk å 20 R:dr. 600 D:o å 16: 32.	
		Fröskog	Liseforss Manufacturi	1 Ståhlugn. 2 Spikhamrar. 1 Knipphammare. 1 Vals- och Skär-verk.						7,200	har 360 Skk årligt smide à 20 R:dr.
Wahlbo	Ödeborg	Rådaueforss Bruk		2	1		700	5 5	1 15	11,666 32	à 16: 32.
		Högsäter	Öxnäs Bruk	1 Knipphammare. 5 Spikhamrar.	3	2		1,200	7	10	21,333 16
Ryr	Liljenbergsforss Manufacturi	1 Knipphammare. 1 Spikhammare.								4,000	200 Skk å 20 R:dr.
		Nordahls	Skållerud	Upperuds Bruk	5	3		2,100	6	16	36,000
Hofre Manufactur-verk	1 Ståhlugn. 2 Knipphamrar. 12 Spikhamrar. 1 Vals- och Skär-verk.									23,000	af Billingsforss Bruks ämnes-smide till förädling 1,150 Skk.
	Wäne	Ryr	Kollerö Manufacturi							31,000	1,550 Skk å 20 R:dr.
2 Ståhlugnar. 6 Knipphamrar. 4 Spikhamrar. 1 Valsverk.											
Flundre	Forss	Cathrineforss Manufacturi							5,000	250 Skk å 20 R:dr.	
Mark	Kinnaroma	Grafvenforss Manufacturi								6,000	har 300 Skk årlig jern-förädling.
		1 Plåthammare med Härd. 1 Knipphammare. 3. Spikhamrar.									
Wedtle	Skallsjö	Floda Bruk	1	1	7 10	357 10	6 10		7,150	357 Skk 10 Lk å 20 R:dr.	
		1 Ståhlugn. 2 Knipphamrar. 4 Spikhamrar. 1 Vals- och Skär-verk.									
Wäne	Gerdhem Wassända	Trollhätte Manufactur-verk									obegagnat.
		Önaforss dito dito								4,000	200 Skk å 20 R:dr.
Bjerke	Erska	Thureforss Manufacturi								4,000	200 Skk å 20 R:dr.
		1 Knipphammare. 1 Spikhammare.									
Weden Åhs Kind	Sandhult Fenneslunda Gällstad Sjötofta	Wolfenforss Bruk	1	1		300	6		6,000	300 Skk å 20 R:dr.	
		Strömshofs Manufacturi } Mölleforss dito } Ekeforss dito }									Smedjor till husbehof.
Summa			32	22	7 10	12,107 10	70 19 19	80 15 2	278,350		
Bollebygd	Björketorp	Chatrineforss Kopparhammare med 1 Plåthammare och 1 härd.								15,000	100 Skk årligt smide à 150 R:dr.
		Mark	Kinnaroma	Bälån. 1 Kopparhammare							12,300
Summa										27,300	

Öfverdrag.

	Ämnes-hamrar.	Stångjerns-hamrar.
Billingsforss Bruk	3	—
Bäckeforss dito	1	1
Gustaf-forss dito	1	1
Loviseholms dito	1	—
Forsbacka dito	—	1
Pärsby dito	—	1
Haneforss dito	1	1
Hvittlanda dito	—	2
Rådaueforss dito	1	—
Öxnäs dito	1	1
Upperuds dito	1	2
Floda dito	1	—
Wolfenforss dito	1	—
Summa	12	10

således 8 st. Bruk med 10 Stångjerns-hammar.
10 st. dito med 12 Ämneshamrar, hvaraf 2:ne äfven afverka Stångjern.

Annmärkning:

Der smidet icke finnes utsatt i Jordeboken har afverkningens-beloppet blifvit be-räknadt för hvarje Spikhammare till 50 Skk å 20 R:dr. En Knipphammare, jemte Ett Vals- och Skär-verk, samt En Plåt-hammare, hvardera till 150 Skk. Ämnes- och Stångjerns-priset beräknas öfver hufvud till 16 R:dr 32 sk. B:co.

Sammandrag öfver Elfsborgs Läns Markegångs-Taxor för nedanskrifne år.

	1827.			1828.			1829.			1830.			1831.		
	R:dr	sk.	r.	R:dr	sk.	r.	R:dr	sk.	r.	R:dr	sk.	r.	R:dr	sk.	r.
1 Tunna Hvete	—	—	—	—	—	—	—	—	—	15	—	—	13	24	—
1 Tunna Ärtor	—	—	—	—	—	—	—	—	—	13	16	—	10	32	—
1 Tunna Bohvete	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1 Tunna Vicker	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1 Tunna Råg	6	32	—	5	32	—	8	—	—	10	16	—	10	16	—
1 Tunna Korn	5	—	—	4	—	—	5	—	—	6	32	—	7	—	—
1 Tunna Afrads- och Krono-Tionde-Spanmål	5	26	8	4	23	4	6	—	—	7	42	8	8	5	4
1 Tunna Malt	5	—	—	4	—	—	5	—	—	6	32	—	7	—	—
1 Tunna Hafra	2	32	—	2	16	—	2	10	8	3	32	—	3	32	—
1 Tunna Blandsäd, $\frac{1}{3}$ Råg $\frac{2}{3}$ Hafra	—	—	—	—	—	—	—	—	—	5	42	8	5	42	8
1 Tunna Blandsäd, $\frac{1}{3}$ Korn $\frac{2}{3}$ Hafra	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4	32	—	4	37	4
1 Lispund Smör	4	21	4	3	16	—	3	32	—	4	21	4	4	21	4
1 Lispund torr Ost	2	10	8	1	32	—	1	40	—	2	10	8	2	10	8
1 Lispund färsk Ost	1	5	4	—	40	—	—	44	—	1	5	4	1	5	4
1 Lispund Flusk	3	—	—	2	32	—	2	32	—	2	32	—	2	32	—
1 Lispund Talg	4	21	4	5	—	—	5	—	—	5	—	—	5	—	—
1 Lispund Humble	6	32	—	4	—	—	4	—	—	3	16	—	3	16	—
1 Laggild Oxer	30	—	—	30	—	—	30	—	—	26	32	—	26	32	—
1 Städje dito	15	—	—	15	—	—	15	—	—	13	16	—	13	16	—
1 Foder dito	10	—	—	6	32	—	6	32	—	7	16	—	7	16	—
1 Ko	16	32	—	17	32	—	16	32	—	15	—	—	15	—	—
1 Foder Ko	6	—	—	5	—	—	5	—	—	5	28	—	5	32	—
1 Foder Svin	2	21	4	2	—	—	2	16	—	2	32	—	2	32	—
1 Får	2	—	—	2	—	—	2	—	—	1	40	—	1	40	—
1 Fårlår	—	16	—	—	16	—	—	16	—	—	15	—	—	15	—
1 Ogödd Gås	—	32	—	—	32	—	—	32	—	—	24	—	—	24	—
1 Gödd dito	1	—	—	—	45	—	—	45	—	1	—	—	1	—	—
1 Höns	—	12	—	—	12	—	—	12	—	—	12	—	—	12	—
1 Tjog Ägg	—	12	—	—	12	—	—	12	—	—	12	—	—	12	—
1 Lispund torra Gäddor	3	—	—	3	—	—	3	—	—	3	—	—	3	—	—
1 Lispund Åhl	2	40	—	2	40	—	2	40	—	2	40	—	2	40	—
1 Fjerding dito	8	24	—	8	24	—	8	24	—	8	24	—	8	24	—
1 Stycke dito	—	7	—	—	7	—	—	7	—	—	7	—	—	7	—
1 Famn Ved	2	32	—	2	32	—	2	32	—	2	32	—	2	32	—
1 Stycke Stock	—	18	—	—	18	—	—	18	—	—	18	—	—	18	—
1 Tolft & finbladig Säg skurde Halfbotten-Bräder	6	32	—	6	32	—	6	32	—	6	32	—	6	32	—
1 Tolft grofskurde, samtagne Bräder af Furu	1	24	—	1	16	—	1	16	—	1	16	—	1	16	—
1 dito af Gran	1	6	—	1	—	—	1	—	—	1	—	—	1	—	—
1 Mark Ljusgarn	—	12	—	—	12	—	—	12	—	—	12	—	—	12	—
1 Mark Lingarn	—	30	—	—	32	—	—	32	—	—	32	—	—	32	—
1 Aln Lärft	—	13	—	—	13	4	—	13	4	—	13	4	—	13	4
1 Aln Valmar	—	30	—	—	28	—	—	28	—	—	28	—	—	28	—
1 Säck	—	40	—	—	40	—	—	40	—	—	40	—	—	40	—
1 Skeppund Näfver	6	32	—	6	32	—	6	32	—	6	32	—	6	32	—
1 Klofva dito om 8 Lispund	—	32	—	—	32	—	—	32	—	—	32	—	—	32	—
1 Ask eller Atting Honung	4	—	—	3	44	—	4	—	—	4	—	—	4	—	—
1 Lispund Stångjern	1	8	—	1	8	—	1	8	—	1	8	—	1	8	—
1 Jordeboks dagsverke	—	18	—	—	16	—	—	16	—	—	16	—	—	16	—
1 Dagsverke af Örby Rättarelag	—	18	—	—	16	—	—	16	—	—	16	—	—	16	—
1 Dränge Dagsverke	—	18	—	—	16	—	—	16	—	—	16	—	—	16	—
1 Plog eller öke-dagsverke	1	16	—	1	8	—	1	8	—	1	8	—	1	8	—
1 Dagsverke af Örby Rättarelag	1	16	—	1	8	—	1	8	—	1	8	—	1	8	—
1 Lispund Talgljus	6	—	—	6	—	—	6	—	—	5	32	—	5	32	—

	1827.		1828.		1829.		1830.		1831.						
1 Skålpund gula Vaxljus	—	42	—	32	—	32	—	36	—	36					
1 Kanna Rofolja	1	16	1	16	1	16	1	16	1	16					
1 Famn Björkved	3	32	3	16	3	16	3	16	3	16					
1 Famn Bokved	3	32	3	16	3	16	3	16	3	16					
1 Famn Ahlved	3	—	3	—	3	—	3	—	3	—					
1 Famn Tallved	2	32	2	32	2	32	2	32	2	32					
1 Tolft Timmer	4	24	4	24	4	24	4	24	4	24					
1 Lass Gärdsle	—	26	8	—	26	8	—	26	8	—					
Hundrade Stör	—	36	—	36	—	36	—	36	—	36					
1 Lass Ved	—	21	4	—	21	4	—	21	4	—					
1 Jacka	8	—	7	16	7	16	7	16	7	16					
1 Hatt med prydnader	2	6	2	6	2	6	2	6	2	6					
1 Skärp	—	44	—	40	—	40	—	40	—	40					
1 Halsduk	—	16	—	16	—	16	—	16	—	16					
1 Par Byxor	4	—	3	32	3	32	3	32	3	32					
1 Par Stöfletter	1	8	1	5	4	1	5	4	1	5	4				
1 Skjorta	1	12	1	12	1	12	1	12	1	12					
1 Par Strumpor	—	36	—	34	—	34	—	34	—	34					
1 Par Skor	1	36	2	—	2	—	2	—	2	—					
1 Par Lösa Sulor	—	36	—	36	—	36	—	36	—	36					
1 Par Linnebyxor	1	26	8	1	26	8	1	26	8	1	26	8			
1 Kappräck af Valmar	10	—	9	16	9	16	9	16	9	16					
1 Kappsäck af Segelduk, Skinn eller Väf	2	24	2	24	2	24	2	24	2	24					
1 Nockad Rya eller Ylletäcke	1	32	1	32	1	32	1	32	1	32					
1 Hängmatta af Buldan	2	8	2	8	2	8	2	8	2	8					
1 Tröja af blått Valmar	5	—	4	32	4	32	4	32	4	32					
1 Väst med armar af dito	4	—	3	40	3	40	3	40	3	40					
1 Par Långbyxor af dito	4	—	3	40	3	40	3	40	3	40					
1 Halsduk af mörkt Lärft	—	20	—	18	—	18	—	18	—	18					
1 Hatt	1	24	1	24	1	24	1	24	1	24					
1 Par Läderskor	1	36	2	—	2	—	2	—	2	—					
1 Par Ullstrumpor	—	36	—	34	—	34	—	34	—	34					
1 Skjorta	1	12	1	12	1	12	1	12	1	12					
1 Tunna Råg	6	32	5	32	8	—	10	16	10	16					
1 Tunna Korn	5	—	4	—	5	—	6	32	7	—					
1 Lispund Hö	—	8	—	5	4	—	10	—	10	—					
1 Lispund Halm	—	2	8	—	2	—	4	—	4	—					
1 Lass Torf eller Ved	—	21	4	—	21	4	—	21	4	—					
1 Mark mjukt Bröd för Fångarne	—	1	5	—	1	3	—	1	8	—	2	1			
En Mans dagportion	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—			
1½ Quarter Korngryn	—	1	8	—	1	6	—	1	10	—	2	4	—	1	3
½ Mark torrt kött	—	3	—	—	4	—	—	4	—	—	—	—	—	2	2
⅓ Mark Koksalt	—	2	—	—	2	—	—	2	—	—	—	—	—	—	2
3 Mark mjukt Bröd	—	2	10	—	2	6	—	3	4	—	4	2	—	4	2
En Hästs dygnration	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
2½ Kannor Hafra	—	5	1	—	4	5	—	4	3	—	7	—	—	7	—
10 Marker Hö	—	4	—	—	2	8	—	5	—	—	5	—	—	5	—
16 Kannor Hackelse	—	1	1	—	1	3	—	1	7	—	2	8	—	2	8

Rätteligen sammandragit intygar,

Ex Officio,

C. L. RINMAN.